

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

1988 / KOVAS - MARCH / Nr. 3 (197) \$1.00

akiračiai

Prieš porą metų JAV Lietuvių Bendruomenės krašto valdybos atstovai manęs paprašė sudaryti bendradarbių grupę, kuri parašytų vokiečių okupacijos Lietuvoje istoriją anglų kalba. Kiek žinau, anksčiau jie projektą vykdyti buvo siūlę kitiems asmenims, bet iš to nieko neišėjo. Mano pastangos suburti mažiausiai aštuonių bendradarbių kolektyvą nepasisekė; iš keturiolikos kontaktuočių, tik keli besąlyginiai į šį darbą sutiko įsijungti. Dėl to praeitą vasarą buvo malonu išgirsti, kad valdyba pastangų išleisti knygą apie vokiečių okupaciją nesustabdė ir pagaliau surado mokslininką, kuris pats sutiko ją visą parašyti. Taigi, po ilgų ieškojimų ir pakartotinių nepasisekimų, Sauliaus Sužiedėlio asmenyje Bendruomenėi pagaliau pasisekė užangažuoti pilnai kvalifikuotą istoriką, šiuo metu kaip tik galintį ilgesnį laiką pašvesti projekto įvykdymui. Atrodė, kad kas gerai baigiasi tai ir turėtų būti gera. Taip bent kai kurie iš mūsų, gyvenantieji gilioj provincijoje, manė. Bet toks galvojimas turbūt buvo labai jau naivus, nes netrukus prasidėjo straipsnių ir laiškų redakcijoms antplūdis. Sužiedėlis buvo apkaltintas patriotiškumo stoka ir gobšumu; JAV Lietuvių Bendruomenė—nedemokratiškumu; o pats knygos projektas—per didele koncentracija į vokiečių okupacijos laikotarpį. Kaip vėliau paaiškėjo, pagrindiniai kaltinimai buvo grindžiami netikslią informacija, kuri greičiausiai buvo paskleista prieš projektą nusistačiusių Bendruomenės veikėjų. Bet kaip ten bebūtų, aš noriu bent trumpai pakomentuoti kai kuriuos Sužiedėliui primetus kaltinimus.

Pirmiausiai, dėl jo kvalifikacijų parašyti mokslinę studiją apie vokiečių okupaciją Lietuvoje arba, knygos apimtį praplėtus, apie Lietuvą ir

AR REIKIA KNYGOS APIE VOKIEČIŲ OKUPACIJĄ?

Antrąjį pasaulinį karą. Kiek man yra žinoma, dar niekas Sužiedėlio iki šiol nepuolė kaip nekompetentingo istoriko ar nepilnai pasiruošusio mokslininko (specializacijos ar atliktų darbų prasme) rašyti šiuometinę Lietuvos istoriją. Jo kompetencija yra beveik išimtinai kritikuojama dėl tarnybos OSI agentūroje. Bet kodėl tiek daug mūsiškių į šį Amerikos valdžios padalinį žiūri tik neigiamai? Kaip gerai žinome, jo tikslas yra surasti ir atsakomybėn patraukti individus, kurie yra apkaltinti nuskaltimais prieš žmogiškumą. Ar tikrai bet koks geros valios žmogus gali priešintis tokiam tikslui? Tačiau, kai kurie OSI metodai, tai jau kitas dalykas. Čia kritika yra ne tik pateisinama, bet ir reikalinga. Be to, apskritai, Amerika turėtų pasekti kitų Vakarų demokratinių valstybių pavyzdžiu ir visus apkaltintus piliečius arba legaliai krašte gyvenančius teisti savo teismuose su visomis konstitucinėmis kriminalinio proceso garantijomis. Bet tai jau ne OSI, o Kongreso ir prezidento jurisdikcijos klausimas.

Sužiedėlis niekada neturėjo iliuzijų atskirų OSI metodų atžvilgiu (ir prieš juos pareiškė viešą protestą, iš šios tarnybos pasitraukdamas tuoj po Karl Linno deportacijos. Jei toj valdžios įstaigoj dirbtų daugiau Sužiedėlių, tai jos metodai greičiausiai pasidarytų artimesni Amerikos konstitucijos dvasiai ir tradicijoms. Iš kitos pusės, tarnaudamas OSI jis turėjo progos susipažinti su įvairia archyvine medžiaga bei oficialiais dokumentais, kurie būtų sunkiai prieinami privatiems asmenims. Taigi, man atrodo, kad iš grynai mūsų interesų taško žiūrint, Sužiedėlio OSI laikotarpis buvo teigiamas reiškinys, už kurį jį reikia sveikinti, o ne pulti.

Dėl Sužiedėlio honoraro reikia pasakyti, jog ir istorikai turi iš ko nors pragyventi. Dirbdamas universitete, privačiame sektoriuje, ar valdžios įstaigoje jis gautų daug didesnį atlyginimą. Ko jis ten tikrai negautų, tai iškraipytais faktais pagrįstų asmeninių užsipuolimų dar visai darbo nepradėjęs dirbti. Įdomu, kiek tokie užsipuolimai kainuoja, jei juos galima įvertinti doleriais?

Beskaitant kritikų laiškus ir straipsnius, gaunasi įspūdis, kad dauguma jų jokios knygos anglų kalba apie vokiečių okupaciją nenori. Ypač knygos, kuri būtų moksliniu metodu parašyta; tai yra objektyvi, išsami, pilnai dokumentuota. Atrodo, bijoma, jog tokia knyga, dargi mūsų pačių suaukotais pinigais išleista, gali pabrėžti ne tik aktyvios rezistencijos prieš vokiečius egzistavimą, bet taip pat kai kurių mūsiškių talkininkavimą žydų genocido vykdyme. Bet čia reikia atsiminti, kiek kartų mes spaudoje skundėmės, kad svetimtaučių knygos ir straipsniai apie tą patį laikotarpį yra dažnai dėl politinių ar keršto motyvų mums labai nepalankūs. Jeigu taip iš tikrųjų yra, tai Vakaruose gyvenančio lietuvių mokslinė vokiečių okupacijos

Lietuvoje studija bus svarbus įnašas į geresnį to istorinio periodo supratimą. Iš kitos pusės, jei ši studija dokumentuos atskirų individų ar grupių kriminalinius veiksmus, tai tas neturi būti skaitoma tautos išdavyste ir bereikalingu pinigų išmetimu. Mes neturime bijoti istorijos. Faktai lieka faktais ir jų ignoravimas, slėpimas ar kraipymas ilgainiui mums jokios naudos neatneš. Greičiausiai tik pakenks. Iš praeities turime ne tik stiprybės semtis, bet ir iš padarytų klaidų mokytis, kad ateityje jų išvengtume. Lietuvių tautai Antrasis pasaulinis karas buvo labai tragiškas. Dėl to nesunku suprasti, kodėl kai kurie iš mūsų nenori viešai apie tam tikrus to karo reiškinius Lietuvoje kalbėti. Jų nuomone, tai niekam jokios naudos neatneš, o tik gali pakenkti tautos interesams. Bet jei mes tylėsime, tai kiti vistiek kalbės. O be to ir mums patiems, ypač jaunajai kartai, reikia tautos praeitį žinoti be pagražinimų ar faktų nutylėjimo, nežiūrint kokių tikslu ir kieno—mūsų pačių ar antagonistų—tas būtų padaryta. Šia prasme Sužiedėlio knyga mums yra nemažiau svarbi kaip svetimtaučiams.

Pabaigai dar norėčiau padaryti keletą pastabų dėl knygos projekto sutarties ir kaip visuomenė apie ją buvo painformuota. Man atrodo, kad spaudoje iškilusios polemikos galima buvo bent iš dalies išvengti, jei JAV Lietuvių Bendruomenės krašto valdyba būtų daug anksčiau padariusi viešą, oficialų ir išsamų pareiškimą visais pagrindiniais knygos leidimo klausimais.

Pirmiausia, toks pareiškimas būtų sustabdęs klaidingą informaciją apie Sužiedėlio honorarą ir knygos apimtį. Galima sutikti ar nesutikti su projekto istorinio laikotarpio praplėtimu, bet jei tai būtų anksčiau žinoma, šis nutarimas būtų šiek tiek apraminęs bent tą mūsų visuomenės dalį, kuri nenori studiją paskirti vien 1941-1944 metų periodui. Mano manymu, knyga, su atitinkamu istoriniu įvadu, turėtų būti rašoma tik apie vokiečių okupacijos laikotarpį, nes apie jį neturime išsamių mokslinių darbų lietuvių, anglų, ar bet kokia kita kalba. Be to, kaip visi gerai žinome, šis klausimas šiuo metu yra pasidaręs labai aktualus ir turi daug svarbos mūsų tautos interesams. Tačiau, jei autorius ir Bendruomenės valdyba nutarė projektą praplėsti, tai jau jų dalykas ir projektas, kuriame vokiečių okupacija Lietuvoje bus viena iš pagrindinių dalių, yra remtinas dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių knyga vien tik apie vokiečių okupaciją yra remtina. Čia tik reikia tikėtis, kad studijos praplėtimas per daug neužtęs jos pabaigimo ir nesumažins vokiečių okupacijos laikotarpio apimties ir svarbos jos turinyje.

Antra, greitas JAV Lietuvių Bendruomenės krašto valdybos pareiškimas taip pat būtų padėjęs

turinyje

APIE NACIŲ MEDŽIOKLĘ IR MEDŽIOTOJUS

Savo žiniomis ir patirtimi su mūsų skaitytojais dalinasi kelis metus JAV nacių ieškojimo įstaigoje (OSI) dirbęs istorikas Saulius Sužiedėlis.

ŠEŠI KRIKŠČIONYBĖS ŠIMTMEČIAI

Žodis šį kartą priklauso istorikui Romui Misiūnui.

IŠEIVIJOS LIETUVIŲ LITERATŪRA

Šiame numeryje pradedame pernai išeivijoje išleistų knygų apžvalgą.

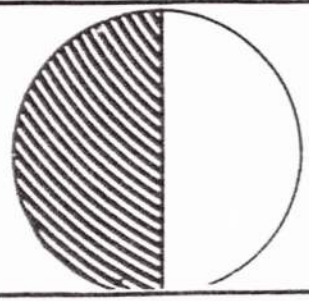
STEBUKLINGA PATVORIŲ ŽOLĖ

Žvilgsnis į Vidmantės Jasukaitytės kūrybą.

ANTROJI PAŽINTIS

Prieš dvylika metų Akiračiuose susipažinome su Josifu Brodskiu. Dabar spausdiname jo kalbą Nobelio premijos iškilmėse.

(tęsinys 3-me psl.)

Išėivija spaudos veidrodyje

VASARIO 16-JI VILNIUJE IR NERAMUMAI SOVIETIJOJE

Pabaltijo valstybėse ir kitur Sov. Sąjungoj, atrodo, stiprėja tautinis pasipriešinimas prieš sovietų primestą komunistinį režimą. Ypač dabar, kai Gorbačiovas, norėdamas įgyvendinti ekonominį persitvarkymą ir vadinamą „atvirumą“, šiek tiek atleido kultūrinius varžtus. Lietuvoje ir kitose Pabaltijo valstybėse pereinamais metais įvyko spontaniškos demonstracijos prieš Ribentropo-Molotovo paktą, o dabar, artinantis Lietuvos nepriklausomybės 70 m. sukakčiai—vėl bandyta tą įvykį paminėti.

Kaip *Draugas* (nr. 37, 1988.II.24) rašo, Vilniuje įvyko pamaldos ir demonstracijos:

Tą vakarą, 19:30 val. Šv. Mikalojaus bažnyčioje buvo laikomos Šv. Mišios, bažnyčia buvo perpildyta. Prieš Mišias išsirikė milicininkai sėbėjo susirinkusius, karts nuo karto traukdavo iš minios kokių dalyvių, viena jų pagriebta moteris išrūko iš jų rankų ir pabėgo. Tai buvo bauginimo taktika.

Mišioms prasidėjus, į bažnyčią ėjo ir KGB-stai—trukdytojai, kurie kunigui laikant Mišias pradėjo balsiai kalbėti, sakyti „ar nepavargot jūs nuo politikavimo“ ir panašiai. Bažnyčioje susirinkę pasipiktino, sakydami, „gėdykitės, trukdote mūsų Mišioms“. Atmosfera nebuvo šventiška. Mišioms pasibaigus, žmonės pradėjo traukti link Adomo Mickevičiaus paminklo, sugiedotas Tautos himnas. Visur knibždėjo milicija ir „draugininkai“, jie pradėjo žmones mušti ir bandė išsklaidyti.

Kaune taip pat demonstravo:

Kaunas. — Vasario 16 d. 19 val. Kaune apie 2000 žmonių susirinko į Kauno katedrą vakarinėms pamaldoms. Po pamaldų žmonės neišsiskirtė, bet pasiliko katedroje, sugiedojo „Lietuva brangi“, „Marija, Marija“, ir Lietuvos himną. Po to visi organizuotai išėjo laukan. Visa katedros aikštė buvo tirštai apsupta daugybės milicininkų, „draugininkų“, ir saugumiečių žiedu, švietė ant stogų pastatyti reflektoriai.

Žmonės visi kartu pajudėjo link Maironio kapo padėti gėles ir susidūrė su milicija ir „draugininkų“ rikiuote. Minia pradėjo sklanduoti, „laisvės, laisvės“, ir „referendumą, referendumą“, tas tęsėsi apie 10 minučių. Buvo įjungta šviesa, buvo filmuojama ir fotografuojama.

Maskva bandė įvairiais būdais tas demonstracijas sutrukdyti. Vasario 2 d. į Vilnių buvo atvykęs sovietų prezidentas A. Gromyko, kuris anot *Gimt. krašto* (nr. 7) partijos biurokratams taip kalbėjo:

Pastaruoju metu sustiprėjo ideologinės diversijos prieš Tarybų Lietuvą ir kitas mūsų Pabaltijo respublikas. Priešiška buržuazinė propaganda, naudodamasi atskirais antisuomeniniais elementais, mėgina sukurstyti nacionalinę nesantaiką. Tik negalvojančios žmonės,—jū, žinoma, tik saujelė,—gali pasiduoti šios propagandos įtakai.

Gilios ir plataus masto permainos visose valstybinio ir visuomeninio gyvenimo sferose, demokratijos plėtojimas ir šių procesų nesulaikymas, lygių teisių ir laisvių užtikrinimas visų mūsų šalies tautybių žmonėms—visa tai savaime

yra deramas atsakymas šmeižikams, kad ir kur jie būtų.

Vietos propagandistai ta proga vėl pradėjo kartoti senas pasakas apie tariamai laisvą Lietuvos apsisprendimą prisijungti prie Sov. Sąjungos ir kad tarybiniai istorikai įrodė, jog tarybinė Lietuva buvo atkurta 1918 m. gruodžio 16 d.

Tuo reikalu Lietuvos kompartijos CK pirmasis sekretorius R. Songaila *Tiesoje* taip rašė:

Susiklosčius palankiai tarptautinei situacijai 1940 m., respublikos darbo žmonės, Komunistų partijos vadovaujami, pasiekė istorinę pergalę—atkūrė Tarybų valdžią Lietuvoje. Tada jie žengė ir dar vieną labai svarbų žingsnį: siekdami sudaryti kuo palankesnes sąlygas savo taikiam kuriamajam darbui, įstojo į tarybinių tautų šeimą.

Lietuvių buržuazinių nacionalistų tvirtinimu, Tarybų Lietuvai įstojus į tarybinių respublikų sąjungą, neva buvo paneigtas lietuvių tautos nacionalinis valstybingumas. Iš tikrųjų tai visiškai nepagrįstas teiginys. Šie socializmo priešininkai, degdami nepaykanta darbo žmonėms, ignoruoja tą akivaizdų faktą, kad lietuvių tauta į tarybinių tautų šeimą įstojo savanoriškai ir kad kiekvienas jos narys turi lygias teises. Be to, jie visiškai neatsižvelgia į tai, kad Tarybų Sąjunga yra suverenių valstybių sąjunga ir kad visos valstybės, jai priklausydamos, nepaprastai padidina savo jėgas.

Taip pat Katalikų bažnyčios vadovybei buvo nurodyta, kad pamaldų metu nebūta minima Vasario 16 diena. Užsienio korespondentams buvo uždrausta vykti į Vilnių, bet staiga vasario 12 d. Maskvos užsienio reikalų ministerija pakvietė 8 korespondentus vykti į Vilnių. Pirmadienį, vasario 15 d., jiems buvo parodytos apie 2000 asmenų demonstracijos, kurie tariamai protestavo prieš Reagano raginimą minėti Vasario 16 dieną.

Kaip rašo *N.Y. Times* korespondentas, vadina mi demonstrantai nerodė jokio entuziazmo, o vienas miesto pareigūnas net pasakė, kad daug žmonių Lietuvoje norėtų turėti autonominį statusą ir ekonominį savarankiškumą, kaip dabar turi Suomija. Estijoje taip pat įvyko demonstracijos, kuriose dalyvavo virš 5000 žmonių.

Beveik tuo pačiu metu prasidėjo ir jau ilgesnį laiką tęsiasi demonstracijos Armėnijoje. Čia iškilo ginčas tarp Armėnijos ir Azerbaidžano. Armėnai reikalauja, kad autonominė Nagorno sritis būtų prijungta prie jų respublikos.

Taigi, Gorbačiovas turi sunkumų ne tik su paskelbtom reformom. Dabar iškilo kitas, daug svarbesnis ir pavojingesnis, tautinių santykių klausimas.

KAS KO TURI ATSIPRAŠYTI?

Tokį klausimą verta pasvarstyti skaitant *Dirvos* (nr. 4, 1988.I.28) vedamąjį „Tos pačios privilegijos...“, kuriame tarp kitko taip rašoma:

Spausdiname (6 psl.) JAV LB Krašto Valdybos (Algimantas S. Gečys, JAV LB Krašto valdybos vykd. adm.) reagavimą į Dirvoje pasirodžiusius straipsnius/laiškus įvairiais LB liečiančiais klausimais, priimant tai kaip išpuolius ne tik prieš Lietuvių Bendruomenę, bet ir prieš idealistus, patriotus veikėjus.

Dirva griežtai ir kategoriškai atmeta šį užmetimą, užsitarnaujantį ne tik atšaukimo, bet ir atsiprašymo. Pastoviai ir ryžtingai yra siekiama išlaikyti aiškią, tvirtą ir nesvyruojančią tautinę, patriotinę liniją. Yra stengiamasi informuoti, paremti, paskatinti, įvertinti ir pristatyti visus

akiračiai

(USPS 706 - 500)

The Lithuanian Monthly. Published monthly, except August and December by Viewpoint Press, Inc., 9425 So. Pleasant Avenue, Chicago, IL 60620. Subscription rates: \$8.00 annually in the U.S., \$8.00 in foreign countries; \$1.00 per copy. Second class postage paid in Chicago, IL.

•Šio numerio redakcija: D. Bielskus, L. Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, T. Venclova, V. Zalatorius, H. Žemelis. Spaudos grafika H. Vepštienės.

•Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Skaitytojų laišakai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia AKIRAČIUOSE svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai.

•Metinė 10 numerių prenumerata JAV-se — \$8.00; kituose kraštuose—\$8.00; atskiro nr. kaina—\$1.00. Prenumeratas ir aukas čekiais ar pinigineis perlaidomis prašome išrašyti AKIRAČIŲ vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

dirbančiuosius Lietuvos išlaisvinimo ir lietuviybės išlaikymo darbą.

Lygiai taip pat griežtai yra atsisakoma tapti tikrai kurios nors vienos grupės rupu, paneigiant kitų įnašą, pastangas, ar darbo rezultatus. Ir, remiantis skaitytojų pasisakymais, jaučiame atlieką labai pozityviai vertintiną darbą esamose sąlygose.

Lietuvių Bendruomenė turi mažiausią pagrindą skųstis Dirvos prielankumu.

Tame pačiame *Dirvos* numeryje buvo paskelbtas R. Razgaitienės straipsnis, pakartotinai kaltinantis Bendruomenę už sumanymą išleisti dokumentinę abiejų okupacijų istoriją, o B-nės vardu—A. Gečio atviras laiškas.

Gaila, kad tos istorijos rašymas pasidarė demagoginių ginčų objektu, visiškai užmirštant tokio mokslinio veikalo svarbą. Tame ginče išryškėja tendencija prieš objektyvius istorinius faktus, nuolat pabrėžiant labai paplitusią klaidingą pažiūrą, kad, girdi, visi kaltinimai dėl lietuvių kolaboravimo su naciais, tėra žydų ir sovietų išmisas. Iš tikrųjų istoriniai faktai yra kitokie ir moksliniai parašytas veikalas apie abiejų okupacijų padarinius Lietuvoje ne tik pasitarnautų čia, išėivijoje ginti lietuvių tautos interesus, bet ir atremtų marksistinių istorikų propagandą Lietuvoje.

Dabar grįžkime prie *Dirvos* vedamojo, kuriam iš Gečio reikalaujama atsiprašyti ir pabrėžiamas *Dirvos* prielankumas B-nei. Atrodo, kad *Dirvos* redaktoriai gerai nepaskaitė A. Gečio straipsnio, jei jie žiūri jame kažkokius išpuolius. Taip pat juokingai skamba teiginys, kad *Dirva* netarnauja vienai grupei. O kas gi leidžia *Dirvą*—ar 10 kokių grupių, ar vienas tautinis sąjūdis? O dėl įvairių išpuolių ir kritikos prieš Bendruomenę, *Dirva* nė kiek neatsiliko nuo buv. *Naujienu* ir dabartinio reorgų organo *Lietuvių balso*. Tik reikia prisiminti *Dirvos* nuolatinę skiltį „Iš kitos pusės“, kad suprastum *Dirvos* „prielankumą“ Bendruomenei.

Dirva turi teisę kritikuoti B-nę ir ginti reorgų ar kitų „fundamentalistų“ pažiūras, tačiau ji negali tai vadinti prielankumu Bendruomenei.

Nekrėskim juokų, gerb. redaktoriai. Žaiskime žaidimą garbingai...

RAŠYTOJAI IR EMIGRACIJA

Draugo kultūriniame priede (nr. 30, 1988.II.30) taip rašoma:

Šių metų sausio 29 dieną New Yorke Tomui Venclovai buvo įteikta Alfredo Jurzykowskio premija. Tai svarbiausias metinis lenkų išeivių apdovanojimas už kultūrinį darbą. Jį yra gavę beveik visi žymieji lenkų kultūrininkai Lenkijoje ir emigracijoje, įskaitant Cz. Miłoszą, St. Lemą, S. Mrożeką, J. Grotowskį, T. Kantorą, K. Pendereckį ir kt. Premija už vertimus suteikiama ir kitataučiams. Tomui Venclovai ji skirta už lenkų poezijos ir prozos vertimus į lietuvių kalbą.

Beveik tuo pačiu metu Tomas Venclova gavo ir kitą premiją—Hyman Prize. Ši metinė premija suteikiama jaunesniesiems Yale universiteto profesoriams už geriausią išspausdintą knygą. Tokia knyga pripažinta neseniai išleista Tomo Venclovos daktarinė disertacija *Unstable Equilibrium: Eight Russian Poetic Texts*.

Taip pat T. Venclova parašė *New York Times Book Review* (1988.II.14) ilgesnį straipsnį „The Prince and his Czar—Letters from Exile“.

Pereitais metais gruodžio mėn. jis dalyvavo Vienoje sušauktoje konferencijoje, kurioje dalyvavo 26 egzilai rašytojai. Jie kalbėjosi, kaip emigracija paveikia rašytojų kūrybingumą. Daugelis pripažino, kad išemigravus į laisvus kraštus, po kiek laiko jų kūrybingumas grįždavo. Geriausi pavyzdžiai—du Nobelio laureatai—Czesław Miłosz ir Josif Brodsky.

O kaip dabar jaučiasi rašytojai Sov. Rusijoje, kai šiek tiek atleisti kultūriniai varžtai? Ukrainiečių rašytojas Vladimir Drozd, rašydamas *Literaturnaja gazeta*, pasakoja, kokią jis jautė baimę, ruošdamas kalbą, kad reikia remti siūlomas Gorbačiovo reformas. Jis taip rašo:

Ir aš galvoju, kodėl aš turiu tai daryti? Jūs galite suprasti mano baimę. Baimė dėl savęs, dėl šeimynos. Baimė dėl mūsų visų. Gali matyti jų lapės akis, tas akis, kurios nenori „perestroikos“.

Jie sueina kiekvieną vakarą, sėdi iki gilių nakties, svarsto kiekvieną mūsų nepasisekimą. Mūsų klaidos ar nepasisekimai sudaro jiems didelį malonumą. „Matai, prie ko veda jūsų reformos“—jie šaukia.

Aš galiu eiti toliau. Jie stebi kiekvieną mūsų žingsnį, mūsų kalbas už reformas. Ir jie sudaro mūsų vardinį sąrašą, kad galėtų atsiskaityti, kai ateis jų diena . . .

ATSARGOS MAJORAS APIE LIETUVOS KARIUOMENĘ

Montrealyje leidžiama *Nepriklausoma Lietuva* (nr. 50, 1987.XII.10) įdėjo atsargos maj. V. Paukštaičio kalbą pasakytą kariuomenės minėjime.

Čia skelbiame tos kalbos ištrauką;

Dėkoju rengėjams už pakvietimą prisidėti bent žodžiu prie šio minėjimo. Nors nesijaučiu vertas šitos man suteiktos garbės, neturiu užtenkamai kuklumo, kad galėčiau jos atsisakyti. Kariškai žiūrint, gavau įsakymą—man lieka tik jį išpildyti.

Turiu prisipažinti, kad mano atsiminimai apie Lietuvos kariuomenę yra tikrai iš žurnalų, kuriuose, būdamas gal keturių metų, atidžiai sekdavau paveikslus. Ypatingai aiškiai ir šiandieną vaizduojant turiu garbingai atrodančias kariuomenės gretas ir Generolo Raštikio pliką galvą. Gal rimtesnę įtaką tie patys žurnalai padarė truputį daugiau subrendusiam tuo laiku jaunuoliui Simui Kudirkai. Simas, eidamas iš kaimo pro mus į bažnyčią, sustodavo pas mus apsiauti savo batais. Pasirodo, aš jam tuos žurnalus net skolindavau. Jis iki šios dienos yra likęs man už tai dėkingas.

. . . Iš mano tolimos praeities dar yra likęs tam

1988 m. kovo mėn.

tikras ryšys su garbingu Lietuvos kariuomenės laikotarpiu ir šaulių veikla mūsų apylinkėje, kadangi mano tėtis ir mama buvo labai aktyvūs šauliai.

SUKAKTUVININKAS KAZYS BARĖNAS

Koks žmogus yra Kaz. Barėnas, kokie jo būdo apčiuopiamesni bruožai? Tai nekalbus ir tylus vyras. Jis mėgsta tylėti ir klausyti, ką kitas kalba. O ką Barėnas galvoja, svaigindamasis artimo išmintimi, į tą klausimą tik jis pats tegalėtų atsakyti. Aišku, maloniai aišku, kad jis visa širdimi myli lietuviškąjį žodį ir visus tuos, kurie sielojasi to žodžio kultūra. Tai reto bešališkumo, reto tolerantingumo ir bičiuliškumo žmogus.

Tam geram ir tauriam žmogui—Kazimierui Barėnui—tegu būna smagi ir lengva kelionė į devintąją dešimtį, tegu žydi dar ilgus metus jo sveikata, o kūrybiniai sparnai tegu jį pakelia į aukštas padanges! . . .

(Stasys Santvaras, „Kazimiero Barėno sukaktis“, *Dirva*, nr. 3, 1988.I.21)

VLIKO PIRMININKU PERRINKTAS BOBELIS

Per paskutinį Vliko seimą Montrealyje jau buvo aišku, kad K. Bobelis vėl ruošiasi kandidatuoti į VLIKo pirmininkus. Visuomet arogantiškas, šį kartą jis pasirodė labai švelnus, mandagus ir net Bendruomenės nekritikavo. Atrodo, norėjo sudaryti įspūdį, jog jis yra nepakeičiamas savo pareigose.

Bet šį kartą atsirado konkurentas. Frontininkai įkalbėjo kandidatuoti Venecueloje gyvenantį V. Dambravą, aktyvų visuomenininką ir sugebantį labai gerai save reklamuoti. *Draugas* (nr. 31, 1988.II.1) net paskelbė jo siūlomą platformą, kurioje tarp kitko taip sakoma:

Savo išleistoje politinėje platformoje jis įsipareigoja, jei būtų išrinktas pirmininku, siekti sudaryti valdybą, kuri reprezentuotų mūsų visuomenės politinei-ideologinei diferenciacijai ir kiekvienas valdybos narys būtų intelektualiai pajėgus atstovauti Lietuvos interesams ir ginti Lietuvos bylą; Vliko tarybai grąžinti priklausančias teises, planuojant veiklą ir kontroliuojant Vliko valdybą; Vliko atstovus kituose kraštuose tvirtintų Vliko tarybą; Vliko veiklą kreipti į tarptautinę plotmę, o atskirų kraštų lietuviškos organizacijos, kaip Amerikos Lietuvių Tarybai, kraštų Lietuvių Bendruomenėms, palikti vykdyti Lietuvos laisvinimo veiklą. Vlikas pasilikty patarėjo, rėmėjo, koordinatoriaus ir bendradarbio rolėje. Ryšių su Lietuvos lietuviams klausimu laikytis visų veiksmų priimtų White Plains susitarimų. Asmeniškai imtis iniciatyvos užbaigti konfrontaciją su Lietuvių Bendruomene,—„konfrontacija yra nusikaltimas prieš pavergtą Lietuvą ir istoriją“. Pats įsipareigoja Vliko pirmininko pareigose pasilikti tik vieną kadenciją ir siekti pakeisti Vliko statutą, kad tas pats asmuo pirmininko pareigose negalėtų būti ilgiau kaip dvi kadencijas.

Deja, frontininkai su savo kandidatu užmiršo, jog dabartinį VLIKą sudaro beveik vien reorgai, griežtai nusistatę prieš bet kokias reformas ir Bendruomenę. Užtat per balsavimą V. Dambrava gavo tik 4 balsus.

Parafrazuojant rašytoją Erich Maria Remarque, VLIKo fronte nieko naujo . . .

GERAI IŠKEPTA LIETUVYBĖ

Reorgų leidžiamas „Lietuvių Balsas“ (nr. 2, 1988.I.30) įdėjo tokią korespondenciją iš South Haven, Mich.:

Miestas prisiglaudęs prie Michigano ežero, kuriame ir platesnėje apylinkėje gyvena būrelis lietuvių. Organizacinės veiklos nebėra ir, plačiai išsisklaidžius, nėra kaip ją sulipdyti. Tačiau dažnokai susitinkama, draugiškai pabendraujama. Vasaros metu gausiai lankosi tautiečiai iš Chicagos, kur daugelis čia vasaroja ar apsirūpina apylinkės soduose vaisiais, uogomis ir daržovėmis. Didžioje maisto parduotuvėje visada gaunama iš Chicagos pristatoma Baltic Bakery ruginė duona ir kiti kepsniai. Atrodo, kad lietuviybė čia nėra prapuolusi.

Kodėl gi ne. Ir pagal lietuviškos duonos valgymą galima matuoti tautiečių patriotiškumo laipsnį . . .

SVEIKINAME

Sveikiname „pažangiųjų“ laikraščio *Laisvė* redaktorius, sugebėjusius į vieną *Laisvės* numerį sukrauti tiek sveikinimų, kiek kitiems užtektų 10-čiai metų. Štai 1988.II.5 *Laisvės* numeryje 2-me puslapyje laisviečiams linki sėkmės LTSR žurnalistų pirmininkas Albertas Laurinčiukas. O 3-me tos pačios *Laisvės* puslapyje sveikina . . . Tiesos laikraščio redaktorius Albertas Laurinčiukas.

Sveikiname sveikintojus ir linkime dar daugiau sveikinimų . . .

Vyt. Gedrimas

AR REIKIA . . .

(atkelta iš 1-mo psl.)

išaiškinti klausimą ar Lietuvių Fondas jau sutiko principe remti knygos projektą ar dar ne. Iš Broniaus Juodelio straipsnio (tilpusio *Draugo* sausio 22 d. numeryje) atrodo kad taip, o iš valdybos pareiškimo (*Draugas*, vasario 2 d.), kad ne. Šiuo klausimu pasklidę gandai ir, turbūt, atskirų Bendruomenės valdybos narių pasisakymai iššaukė jau labai kategorišką, beveik piktą, Lietuvių Fondo Tarybos pasisakymą (*Draugas*, vasario 4 d.), kad, kol nėra pinigams gauti oficialaus prašymo, „visos šnekos apie kokią nors Lietuvių Fondo paramą Dr. S. Sužiedėlio veikalui yra nepagrįstos“.

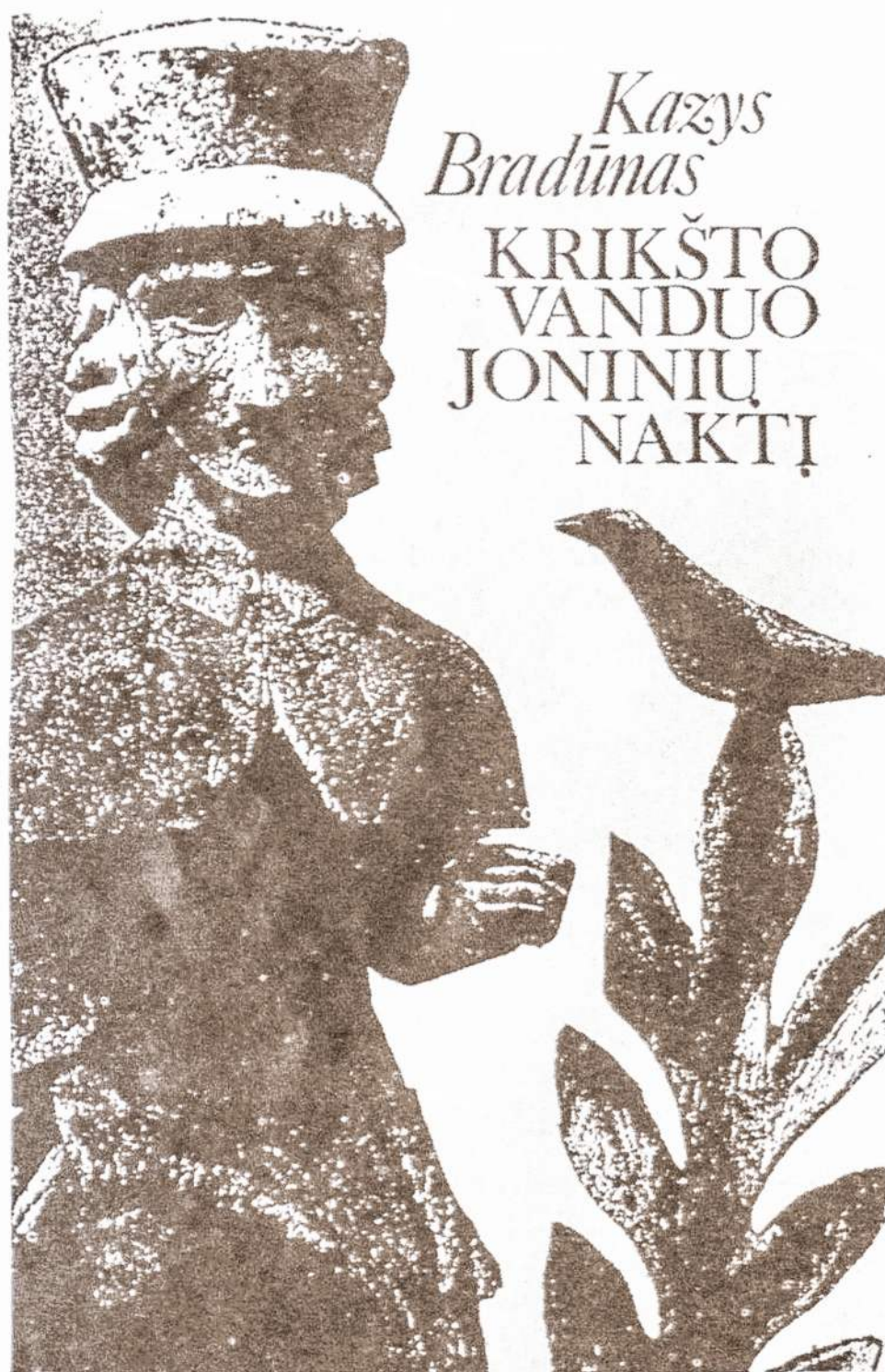
Pagaliau yra ir Vytauto Volerto straipsnis (*Draugas*, sausio 30 d.), kuriame autorius, bandydamas atsakyti į įvairius knygos leidimą liečiančius gandus ir puolimus, padarė sekantį pareiškimą: „Istorikų komisija kas tris mėnesius peržiūrės Dr. S. S. darbą, spręs apie pažangos pakankamumą ir tinkamumą, JAV LB praneš, ar išmokėtinas atlyginimas“. Tiesiog sunku patikėti, kad atsirastų istorikų komisija, kuri sutiktų kas tris mėnesius tikrinti vieno jų kolegų pažangos pakankamumą ir tinkamumą ir nuspręsti, ar jis gaus už atliktą darbą atlyginimą. Čia jau tikras juokų darbas. O jei ne juokai, tai labai rimtas ir liūdnas dalykas. Šiandien net ir Sovietų Sąjungoje tokia cenzūra yra kritikuojama, o mes ją patys sau norime užsikrauti. Kadangi JAV Lietuvių Bendruomenės krašto valdybos pareiškimas tokios cenzūros nemini, tikėkimės, kad Volerto pasisakymas šiuo klausimu yra vienas iš daugelio nesenai mūsų spaudoje pasirodžiusių teiginių, kurie, nors ir be blogos valios, vis dėlto neatitinka faktų. Iš kitos pusės, jei Volerto minima komisija (ir procedūra kaip kas tris mėnesius gauti čekį) būtų įrašyta į knygos kontraktą, tai, bent mano manymu, iškiltų klausimas ar tokia knyga iš viso galėtų būti laikoma moksline.

Julius Šmulskštys

Šios literatūros apžvalgos dalies pavadinimui panaudojau baigminę eilutę iš paskutinio eilėraščio, pernai išleistame Kazio Bradūno rinkinyje. Tuo norėjau pabrėžti, kad visas pernykštis išeivijos literatūrinis derlius kaip tik ir sukaupintas šiame tradiciškai pajėgiausiame žanre, kad „ant poezijos rankų“, sakytum, yra sukrautas visas kūrybinis svoris. Be poros poezijos tomelių kalbėti apie bet kokį derlių iš viso būtų per daug nekuklu ar pretenzinga.

Pirmojoje Lietuvos krikščionybės sukakčiai atžymėti skirtų metų pusėje pasirodžiusiu Kazio Bradūno penkioliktuoju (!) eilėraščių rinkiniu—*Krikšto vanduo Joninių naktį* sukeltos viltys bent išeivijos literatūrinio kūrybingumo prasme iš tikrųjų nebuvo pateisintos. Tiesa, keli (gal ir suaktyvinti) rinkiniai ar veikalai (Leonardo Andriekaus, Bernardo Brazdžionio, Anatolijaus Kairio), atrodo, buvo premijuoti rankraščiuose, tačiau, knygomis iki šiol nepasirodę, jie įnašus tepadarys ateinančių metų leidyboje.

* * *

*Pagoniškai kalbina Dievą
Praėjusių amžių artojas,
Ir mano eilėraščių pievoj
Kitapus pasaulio kartojas.*
(13 psl.)

Kazys Bradūnas yra pats reguliausias išeivijos poetas, naują rinkinį išleidžiantis vidutiniškai kas trys metai. Dar daugiau: beveik kiekvienas jo rinkinys yra tematiškai pakankamai kitonis ir šviežias. Eidamas su laiku K. Bradūnas savąja kūryba visada jautriai reagavo ir į dienos aktualijas, dažnai išskylančias istorinių įvykių ar asmenybių sukakčių progomis. Jų pasėkoje gimė ne vienas rinkinys ar ciklas, įskaitant ir lietuviškąjį genijų liečiančią trijų knygų seriją, skirtą dailininkui M.K. Čiurlioniui, poetui Kristijonui Donelaičiui ir D.L.K. Gediminui. Visa tai suponuoja progiskumą ir su juo siejamas ydas ar trafaretus. Savo ruožtu, tokiais atvejais proginį momentą visada pabrėžda-

IŠEIVIJOS LITERATŪRA 1987 — I

ANT POEZIJOS RANKŲ

mi recenzentai ir patys kūrybą traukia ant savo įsivaizduoto prasmės kurpalio, vien to ieškoti įtaigodami ir skaitytojus. Nežiūrint visų pavojų, ir mums visiems aktualias problemas svarstydami K. Bradūnas sugeba išvengti progiskumo šablonų ar ir siaurų ideologinių rėmų, prie jų pridamas iš savo intymaus asmeniškio taško, visada likdamas ištikimas ir savajai pasauliui. Poeto naujosios knygos palydimajame lapelyje taip suprato ir leidėjai, suaktyvinio fakto nenutylėdami, bet jo nė negarsindami, tardami, jog pagrindinė šio „Lietuvos krikšto paraštėje“ pasirodžiusio rinkinio tema yra „krikščionybės ir senosios lietuvių kultūros sąlytis“. Šis temos dvilypisumas poeto taikliai nusakytas pačiu knygos pavadinimu.

Rinkinys suskirstytas į šešias dalis, galbūt atstovaujančias šešis Lietuvos krikščionybės šimtmečius, kurių kiekvienoje sudėta po dvyliką (gal mėnesius metuose, ar valandas kiekvienoje paros dalyje simbolizuojančių) eilėraščių, įskaitant ir įžangines Antifonas (savo ruožtu susidedančias iš šešių dvielių posmelių), skirtas ne tiek skyrelio turinio ar jo istorinės chronologijos nusakymui, kiek dvasinei skaitytojo orientacijai, jo dėmesį nukreipiant ne vien į svarbiuosius istorinio žemėlapių taškus, bet ir į poeto atsinešimą, jo išgyvenimą, jo dvasinį stovį, pabrėžtą jau ir pačiu religiniais ritualinės formos pasirinkimu.

Formai ir turiniui tolygiai svarbus ir pats kūrybos procesas, giesmės pakrikštymas, „Žodžio užkalbėjimas“, jo prikėlimas gyvenimui, suradimas vardų žolei ir paukščiui, jų užrašymas pirštu ryto rasoje... Kada paskutiniai ateina „knyga ir kryžius“, tas žodis jau prigijęs poezijoje „varva kraujo žiedais“...

Knygų lapais žodis pasklinda nuo marių iki Vilnelės... Auga miestai, kyla karaliai ir kunigaikščiai, o raidės rikiuojasi į maldas ir eilėraščius... Poetas nusilenkia „žemei žemužei“, gyvatą gyvenimui prikėlusiai, ją maitinančiai ir kapinyuose „patalą pilkojo grumsto“ paklojančiai, kad anksti atsikeltume „kitame pasauly“. Jai pagarbinti skirti šilčiausi „Žemiškos litanijos“ žodžiai, gal, gal persikūnyję iš pabėgusių pagoniškųjų „žemės dievukų“, juos dangiškųjų užmaršties sandėlių lentynose Dievui bedėstant...

Per tamsiausius savosios istorijos viduramžius—su karais, marais, baudžiavomis ir padalinimais—perkopiam su viltimis, su Aušros vartais, su gyvybės grūdėliu, užslėptu žodyje ir laukiančiu Mažvydo ir Donelaičio... Susišaukia Kražiai su kryžiais ir sukilėliai dalgininkai su vakarykščiais partizanais sesers raudoje, o peršautos maldaknygės žodžiai—su šimtmečiais palaidota jotvingių kalba... Krikščioniškoji ir pagoniškoji Lietuva susijungia Joninių procesijoje, Alvito atlaiduose, o „Miško apeigose“ atbudę senieji Pilėnai skamba žodyje Velykų varpais...

Savo plačia apimtimi, tematinio vientisumu, simetriška ir išbalansuota architektonika, o taip pat ir kiekvienos dalies gerai išmąstyta konstrukcija, kiekvieno eilėraščio tampriai sulydyta sukoncentruotų poetinių priemonių sutelkimu ir svoriu, jų taupiu ir efektyviu panaudojimu šis Kazio Bradūno rinkinys skirtinas prie pačių aukščiausių jo kūrybiinių atsiekimų.

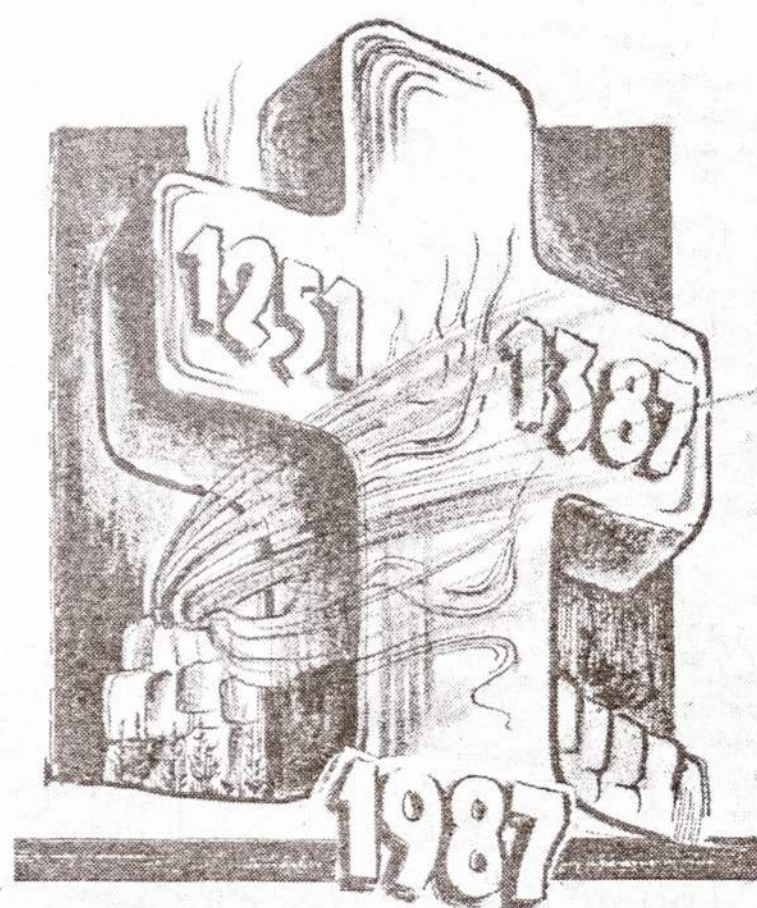
Pasirinktoji tema K. Bradūnui, kaip vienam iš efektyviausių tautiniai religinės dvasios reiškėjų, atrodo, davė patį stipriausią iššūkį, sudarė geriausią

progą išsakyti savąjį credo, panaudojant ne tik didelį talentą, bet ir pilnai išvystyti iki šiol sukaupą patirtį. Bent dalinai gal tematikos įkėptas yra ir šviesus optimizmas, dažnai prasimušantis ir beviltiškai tragiškose situacijose, o kartais ir beveik jaunatviškas užsidegimas, įtikėjimas savąja misija, pasirinktojo žanro paskirtimi ir galia.

Su tekstu prasmingai derinasi ir dail. Vytauto O. Virkau leidinio apdaila, iliustracijos ir aplankas su lietuvių liaudies skulptūrų pavyzdžiais. Knygą išleido Ateitis. 88 psl., kaina \$8.00.

* * *

AUKURAI ir ALTORIAI

ANATOLIJUS KAIRYS

Aš jums — kurie nevarstė aukšto mokslo durų

*Nelankė akademijų Paryžiuje ar Moscow,
Nesimeldė iš Tomo Elliot'o „Pelenų trečiadienio“,*

Neuostė Rilksės, Pound, Baudelaire kvapų — rašau.

*Aš jums, ne trestui smegenų dainuoju,
Ir ne prekiautojams kitų išmintimis.*

(87 psl.)

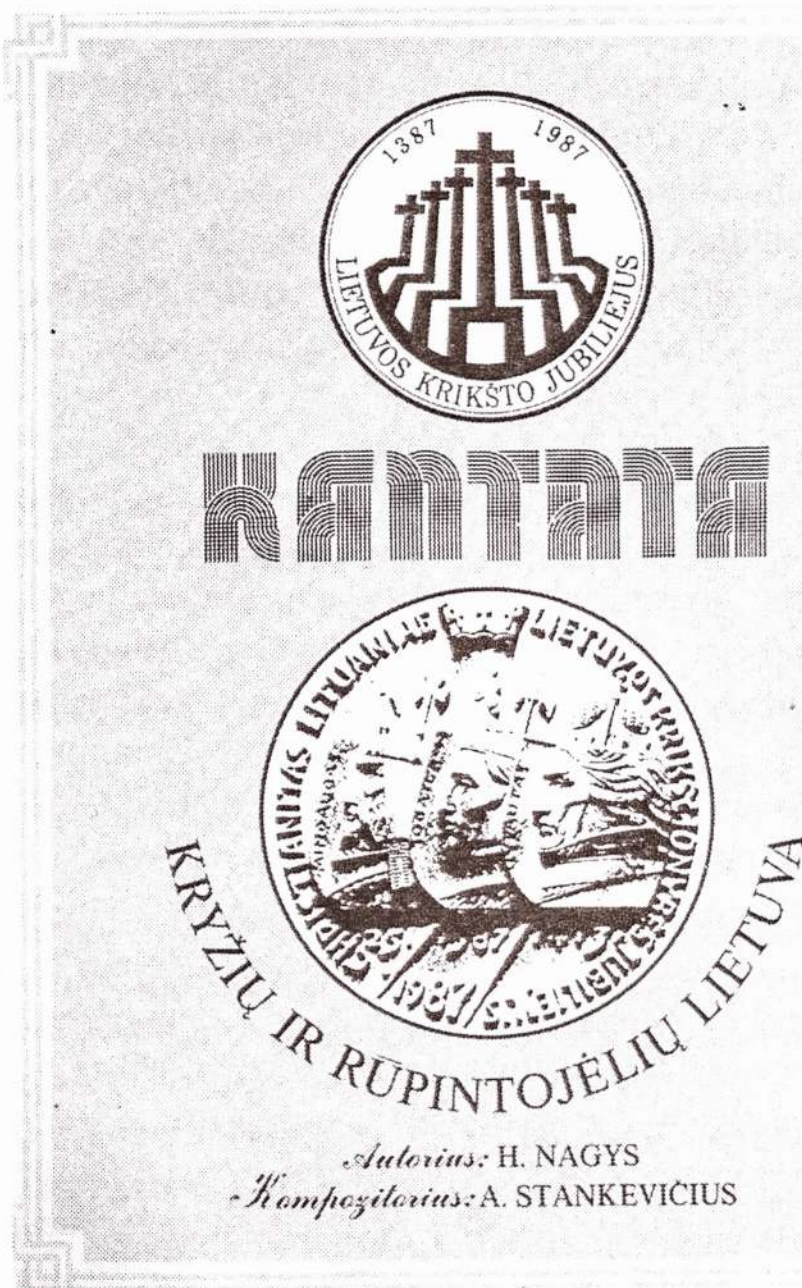
Mūsų tautai reikšmingos suaktyvintos ne kartą davė impulsus ir Anatolijaus Kairio knygoms, dažniausiai dramoms. Šį kartą šalia dramos (premiuotos rankraštyje ir dai iki šiol nepasirodžiusios) buvo išleistas ir „krikšto eilėraščių“ rinkinys *Aukurai ir altoriai*, kuriame, ko gero, sukrautas perteklius minčių ir idėjų, susitelkusių tą dramą berašant, bet jai netikusių ir nepanaudotų. Paskaičius periodinėje spaudoje spausdintus dramos fragmentus, taip galvoti skatina rinkinio turinys, rodantis, kad veik visi eilėraščiai liečia istorinį krikšto aspektą, visą pirmąjį skyrį (Krikštas prieš krikštą) paverčiant „Pagoniškais idilėmis“, o ir antrajame (Viešpaties metai) kalbant įsivaizduojamomis vos apsikrikštėjusių valdovų mintimis, tik trečiajame ir paskutiniajame (Ilgoji krikšto gatvė),

pavienių eilėraščių šuoliais peršokus kiekvieną iš šešių mūsų krikščionybės šimtmečių, susirandant progą į skaitytoją prašnekti betarpiškai, savais žodžiais (žiūr. moto), kurie nuo vaidiliškų maldų ar valdoviškų godų intonaciniai nedaug kuo tesiskiria.

Aukuras ir altorius skaitant nesunku suprasti, kodėl A. Kairys, laimėjęs visą eilę dramos, romano ir novelės konkursų, poezijos žanre dar jokių laurų nenuskynė: jo simplistiškai primityvus eiliavimas, iki koktumo banalūs rimai, naivūs, bet didžiai pretenzingi logikos ir originalumo stokojantys samprotavimai nedaug tepažengė nuo *Blaškomyų liepsnų* (1945), dar Vokietijoje išleisto pirmojo rinkinio, visų recenzentų išimtinai neigiamai įvertinto. O jury komisijų nariai (A. Kairio aukščiau cituotus žodžius parafrazuojant) turbūt jau yra „varstę aukšto mokslo duris“, ar net „uostę Rilkės, Pound ir Baudelaire kvapus“...

Lietuvių literatūros bičiuliai, išleidę šios knygos imponantiškus 1.200 egzempliorių, atrodo, tikisi ne tik pavienių „artojų ir grėbėjų“, bet ir „plačiųjų masių“ susidomėjimo. Ilgą laiką užsiimdami išskirtinai A. Kairio knygų leidimu, tie leidėjai, reikia manyti, gerai pažįsta ir savojo skaitytojo skonį, jam taikydami Vlado Vijeikio iliustracijas. 92 psl., kaina \$5.00.

* * *

*Amžių amžinybų miglose
klaidžiojai bevardė ir basa,
kolei saulėn atėjai laisva,
kryžių ir rūpintojėlių Lietuva.*

(11 psl.)

Pernykščių metų poezijos derlių (ir tai ne vien kiekybiniai, kaip specifiniai proginis kūrinys) taip pat papildė kantata *Kryžių ir rūpintojėlių Lietuva*, tiksliau tariant Henriko Nagio parašytas libretas (muzika komp. Aleksandro Stankevičiaus), kurį sudaro devyni eilėraščiai, geriau gal—maldos ir giesmės.

Dažniausiai savo dainoms kompozitoriai naudoja jau parašytus (neretai, deja, gana žemos kokybės) eilėraščius. Operų, oratorijų ar kitų specialiai muzikiniams kūriniams rašomų libretų

tekstuose poezijos paprastai irgi nedaug, nes autoriams visada labiau rūpi patenkinti kompozitorių statomus reikalavimus. Nors ir šiai kantatai žodžiai buvo rašomi specialiai, poetui glaudžiai bendradarbiaujant su muziku, tačiau, kaip ką tik pacituotas įžanginės giesmės refrenas rodo, kompromisai poezijos nenaudai tebuvo minimalūs, ar net visai išvengti. O jie, kaip žinia, visada atsiranda siekiant ne vien melodijos ir teksto darnumo, bet ir specifinių užsakovo siekimų išpildymo. Rašydamas šią kantatą poetas taip pat norėjo, jo paties žodžiais tariant, kad tai būtų „paprasta giesmė, parašyta paprastais, visiems suprantamais žodžiais, visiems mūsų žemės vaikams: ... nuo karaliaus iki paskutinio paprasto ir pilko varguolėlio“. *Tėviškės žiburiai*, 1987.XI.24). Tačiau sąmoningas paprastumo siekimas anaipol nėra pakaitalas talento stokai ar pateisinimas atkištinumui.

Kantatoje taupiais žodžiais užgriebiami svarbieji mūsų istorijos etapai nuo Praamžiaus ir Perkūno laikų, kalavijais brukamos prievartos, iki šiandieninių Sibiro trėmimų, kovojant už laisvę tikėti ir būti savimi. Veik kiekviename posme tvirtai jaučiamas specifiškas nagiškas braižas.

Gražiai išleistame kantatos sąsiuvinyje, kurio didesnę dalį užpildo gaidos, atspausdinti angliški ir prancūziški teksto vertimai, o taip pat abiejų autorių ir Montrealio premjeroje ją išpildžiusių solistų bei chorų nuotraukos. Išleido Montrealio kantatos leidimo komitetas; dail. R. Bukauskas: 1.000 egz., 96 psl., kaina \$7.00.

* * *

*Daug ilgu liežuviu eretikų pakorėte,
Ilgam jų sąrašė ir aš lig šiol buvau:
Negarbinau vadų, dariau ne tai, ko norite,
Nedarniai ateitin rikiuotėj keliavau.*

*Kai žengdavau kaire, tai šaukėt: „Ženki
dešinę!“*

*Kai dešinė: „Kvailų, su vėjumi kaitais!“, —
Todėl dabar purve šliaužiu pilvu į nežinią,
Kad būčiau gretoje vieningas su kitais.*

(17 psl.)

Antanas Gustaitis, humorstiniais eilėraščiais reiškėsis jau Lietuvoje, jais plačiau pagarsėjęs Vokietijoje, pokarinėse pabėgėlių stovyklose rengtuose literatūros vakaruose, o pirmąjį jų rinkinį paskelbęs tik Amerikoje prieš 30 metų ir už jį laimėjęs Lietuvių rašytojų draugijos premiją, iš karto atsidūrė mūsų humoristinės poezijos viršūnėse. Savo poezijas stiprindamas su kiekvienu nauju rinkiniu, šio žanro klasiku mūsų literatūroje jis tapo jau gerokai prieš penktojo—*Pakelėje į pažadėtąją žemę*—pasirodymą pernykščių metų antrojoje pusėje.

Kalbant apie naująją knygą, daug svarbiau yra tai, kad garbingą 80 metų amžiaus sukaktį pernai atšventęs poetas tebėra pakankamai šviežias ir turi daug ko naujo pasakyti, nors, eilėraščių pavadinimais šnekant, šiandien, kada „Palaimintoji vasara“ jau gerokai nutolusi ir jos vietoje įsitvirtinęs „Emigracinis ruduo“, dažniau apima „Baltoji melancholija“, „Išžemintojo nostalgija“ ar bent „Susimąstymo valanda“, negu kokia „Šviesi aiškia-regystė“, o „Rezignacijos akimirką“ ir „Atsidūsėjimas“ ir „Rauda“ skamba kur kas įtikimiau, negu „Optimistų giesmė“, kuri iš tikrųjų tėra tik kaip tas „Apgaulingas pavasaris“, kurį, kaip jau minėta, senokai išstūmė „Nykus ruduo dramblių kapi-nyne“. Belieka prisipažinti, jog „Gyvenimo olimpi-jada“ baigiasi, ir tartum galutinam pasityčiojimui

*Prieš finišą nusmunka žygių kelnės,
Ir belieka su fygos lapeliu.*

(34 psl.)

O vis dėlto Antano Gustaitis satyros asmenys dar neatšipo, gal net atvirkščiai, laiko tėkmės išaštrinti, jie prasiskverbė „pro žilo amžiaus rūką“ istorijos gelmėn, kur dar „ir vytautai ir čičinskai gyvi“ (41), kur „Mindaugas saviem kardu barzdas nubruko. O Mindaugą garbėj papjovė giminė“ (44), pačiam poetui visada stovint „Veidu į pažangą“, pramatant ir tuos laikus.

*Kai būsim šimtais gimdomi bonkutėje
Ar kokiam molio puode panašiai!*

(50 psl.)

Poetas nesivaržo net „Prisnūdusiam Dievuliui“ išvardinti jo tvarinių juokais paverstas nuodėmės, ar Žemėpačiui demagogišku tonu iškloti žmogiškas silpnybes; polemikoje su Baranausku ar Maironiu jų poezijos romantiškuosius įvaizdžius kontrastuoti drastiškais šiandieninės realybės paveikslais ar priekaištauti Martynui Mažvydui, rašte išliekančio žodžio paskleidimu nepramatytai sukomplikavusiam mūsų gyvenimus. Atsimintina ir tai, kad A. Gustaitis atveju skaitytoju, gal ne kartą scenoje mačius ir patį autorių (nepamainomą savosios kūrybos interpretatorių!), yra neįmanoma įsivaizduoti, jog pirmojo asmens lūpomis kalbėtų koks nors abstraktus „lyrinis herojus“, o ne jis pats. Todėl ir sau prisiimamos kaltės ar ydos, nuo tikriausiai autobiografiškų intymių ir šitai lyriškų „Atsiminimų“ iki *moto* vietoje cituoto eilėraščio „Pagaliau“ paskutiniųjų eilučių, ne vieno skaitytojo vaizduotėje gali nejučiomis tapti gerokai pagilintais ir nepelnytais bruožais tikrajame autoriaus paveikslė...

Kada reikia, A. Gustaitis sugeba įsigyventi ir į uodo rūpesčius, tolygiai laisvai pasijusti tiek vilko, tiek avinėlio kailyje, o žvirblį prakalbinti kaliausės balsu. Tuo pačiu šaipokišku tonu, vos praplėšęs akis sūnelis „Pirmajame naujagimio randevu su pasauliu“ jau kritikuoja savo gimdytojus, jų barnius negailestingai atskleisdamas „pirštu rašytuose kūdikio atsiminimuose“, netrukus juos papildydamas nešviesesniais jaunuolio požiūriais į gyvenimą „pro kanapių dūmus“.

Šmaikščiam A. Gustaitis braižui būdingiausi gabalu laikyčiau titulinį rinkinio kūrinių, prieš penkioliką metų dar *Antro kaimo* repertuarui skirtose (ir šiandien mažai kur tepakeistoje) versijoje vadintą „nemistiška misterija“. Joje išeivių

(tęsinys sekančiame psl.)

VIDMANTĖS JASUKAITYTĖS „STEBUKLINGA PATVORIŲ ŽOLĖ“ (Istorija, vertybių sistema ir individas)

Vidmantės Jasukaitytės *Stebuklinga patvorių žolė* (Vilnius, Vaga, 1981) įdomi tuo, kad čia randame rašytoją, kuri tiki, kad šių laikų pasaulyje moralinė vertybių sistema turi būti išsakyta ir individo gyvenime realizuojama. Kas taip pat įdomu, tai kad ji šią vertybių sistemą nupiešia literatūriniame kūrinyje, kuris jungia lyrinius, istorinius, ir fantastinius elementus, kad nupasakotų aukštesnę idealią tikrovę, kuri riša individą su reikšminga tautine ir istorine tikrove. Pagaliau, Jasukaitytės literatūrinis uždavinys išsiskiria iš daugelio tuomi, kad jos individas, kurio balsu ir patirtimi šis užmojis įgyvendinamas, yra moteris.

Dažnai šių dienų rašytojų darbuose kūrybinis procesas, literatūra įgauna nepaprastai svarbią rolę. Sąmoningai rašymo procesui suteikiama beveik sakralinė jėga tikrovę ne tik atspindėti, bet taip pat kilnesnę, prasmingesnę tikrovę sukurti. Tiems, kurie atmeta valstybės, visuomenės, ar religinio autoriteto *a priori* teisę nustatyti jiems gyvenimo kelią ir elgesio normas, tenka patiems sau sustatyti taisykles, pagal kurias gyvenimas įprasminamas. Pasikliaudama individo jėgomis ir vaizduote, Jasukaitytė atsistoja 19-to šimtmečio Romantikos poetų (Byron, Shelley, Wordsworth) palikimo srovėje. Ir užtat, kūrybinis procesas tampa tema šioje knygoje.

Vertybių sistema kuriama ir įgyvendinama rašymo procese—knygos protagonistė Kristina nuolat užsimena, kad ji rašo tuos sakinius („Brukšdvario panelė buvo tikrai“), kuriuos mes, Jasukaitytės skaitytojai, kaip tik skaitėme. O tuos įvykius, kuriems autorė nenori suteikti reikšmės ar

svarbos, ji nubraukia į nebūtį: „Nebuvo viso to. Nebuvo ir neatsitiko“ (159 psl.).

Kadangi Jasukaitytės veikėjai randasi istoriniame/tautiniame kontekste—nuo 1863 metų sukilimo iki dabarties—jos vertybių sistema taip pat įprasmina tautos istoriją ir individo vietą istorijoje. Lyriniu būdu perduodamos buitinės detalės ir Jasukaitytės protagonistės mintys, kai jos pergyvena gyvenimo krizes, įgyvendina tas vertybes ir kasdieniniuose reiškiniuose ir gyvenimo kryžkelėse, kai reikia rinktis, kuriuo keliu eiti, kaip gyventi. Autorės tikslas—šioje lyrinėje prozoje įtikinančiai perteikti elgesio paradigmas. Skaitytojas patiria ne tik naują, stiprią moters figūrą, bet ir naują žanrą: lyrinį kūrinį, kurio tema—istorija ir individas—pagrįsta giliu filosofiniu įsitikinimu apie gerį, laisvę, ir individo pareigą gyventi reikšmingai.

Tačiau čia ne retoriniai ar filosofiniai kūriniai. Knyga sudaryta iš trijų apysakų, pavadintų „baladėmis“: „Baladė apie Brukšdvario panelę“, „Stebuklinga patvorių žolė: Baladė apie prosenelę Malviną“, ir „Baladė apie stovinčiąją ant tilto“. Jasukaitytės prozos stilius daug skolinasi iš poezijos: ritmą, pakartojimus, taupų žodžių atrinkimą. Jos rankose gimsta savotiškas lyrinis epas, pasiryžęs papasakoti esminę istoriją, kuris pina fantaziją ir buitines detales, kur iš užuominų ir atrinktų detalių duodama skaitytojui suprasti kažką esminio

apie moters vietą pasaulyje—moters, kuri dalyvauja istorijoje.

Patį ilgiausia—tai trečioji baladė, kur šių laikų protagonistė Kristina, „stovinčioji ant tilto“, ieško vietos, kurioje galėtų jaustis „sava“, ir laimės, kad galėtų kasdieninius gyvenimo detales pernešti. Bet kas svarbiau—ji ieško prasmės ir laisvės. Šios baladės protagonistės balsas—šių apysakų „aš“ balsas, kuris pirmose dviejose baladėse pasakoja įvykius iš dviejų savo giminaičių, anksčiau gyvenusių moterų gyvenimo. Jų likimuose ji ieško paradigminių figūrų, kurios jai padėtų teisingai pasielgti ir susistatyti vertybių sistemą.

Čia siužeto vystymo nedaug. Iš šios „stovinčiosios ant tilto“ Kristinos užuominų, mąstymų, ir įvairių epizodų atpasakojimų, sužinome apie jos situaciją: ji dabar gyvena kaime, iš kurio kilus, su pagyvenusiais tėvais ir su penkerių metų sūnumi Dobilu, ir mokytojauja mokykloje, kurią pati maža būdama lankė. Sužinome, kad ji gyvenus ir dirbus mieste, kur po šešių metų išyra jos vedybos su Eugenijum, kuris jos niekada nebuvo supratęs. Skyrybų metu ji pastoja nėščia—ir tai, kas būtų daugelio įžiūrėta kaip moters silpnybė ir gėda, jai tampa jėgos šaltiniu. Laukdamasi kūdikio ji staiga supranta, kad individas save įprasmina supratęs ryšius tarp savęs ir šeimos, tautos, istorijos. Ji nusprendžia grįžti į kaimą, nes gyvenimas mieste jai atrodo beprasmiškas ir žiaurus. Gimti namai, šeima, giminės istorija, gimtoji žemė ir viso šito simbolis—nemirtina, gyvybę suteikianti „stebuklinga patvorių žolė“—jai leidžia suprasti save pilnai, ir imti gyventi prasmingai.

Kristinos bendradarbės redakcijoje—išsiskyrusios, su alkoholikais vyrais, susirūpinusios kosmetika, vaikų uniformomis, flirtu, skolomis. Jos geraširdės (vyriausia redaktorė jai padeda gauti butą, visos jai padeda įsirengti), bet paviršutiniškos, vien kasdieniniais gyvenimo reikšniais susirūpinę. Pavyzdžiui, kai Kristinos bendradarbė Zina užsirašo skolą į sąsiuvinį, pažymėtą GYVENIMAS, Kristinos reakcija:

Gyvenimas . . . Gyvenimas. Tai — kas pareina, ką leista patirti vienintelį kartą, ir jeigu patirsi visai ne tai, ką norėjai ir ką būtų buvę teisinga patirti, kada nors pabaigoje ne viena praėjusi minutė tavęs nepasigailės ir nesugrįš, kad jį tau prailgintų . . . Gyvenimas . . . Tai ne skolos, žymimos sąsiuvinyje, ir ne pilna piniginių, iš kurios gali išimti ir ištiesti kitam. Gyvenimas—tai reginti, girdinti ir jaučianti siela ir protas, suvokiantis daugiau, negu aš sugebu pasakyti, tai siela, turinti savus įstatymus ir žinanti savo kelius žemėje, erdvėje, kitų žmonių likimuose ir jų atmintyje. (135 psl.)

Autorė išsako ir savo, ir savo protagonistės pagrindinį tikslą: gyventi prasmingai, turėti savo įstatymus ir žinoti „savo kelius žemėje, erdvėje, kitų žmonių likimuose ir jų atmintyje“. Šie žodžiai nusako ryšius tarp šių trijų apysakų, ir autorės *modus operandi*: šios trys apysakos kaip tik tuos „sielos įstatymus“ definuoja ir ieško prasmės likimuose tų žmonių, kurių gyvenimas koku nors būdu individą liečia, riša gyvomis sijomis su tauta ir istorija ir gali pamokyti ką nors svarbaus bei prasmingo.

Čia taip pat randame kūrybinio rašymo

ANT POEZIJOS . . .

(atkelta iš 5-to psl.)

miniai prabylančio Vaidilos ir dėl medalio besiriejiančių jos vadovų balsai geriausiai atstovauja aštrų A. Gustaičio satyros toną, poeto sugebėjimą pagauti ir išryškinti negatyvias mūsų charakterio savybes.

Su sunkėjančia gyvenimo našta neišvengiamai didėjantis nuovargis pajuntamas kai kuriuose eilėraščiuose, jų skubotame, pirmąsčio sklandumo stokojančiame apipavidalinime. Dar aiškiau pastebimas ir tolygiai augantis kūrybinės patirties ir gyvenimiškos išminties svoris geriausiuose šio rinkinio eilėraščiuose (Iš skeptiko užrašų, Avinėlio sapnas, Būties problema, Stovint ant slenksčio, Kelias atgal, Poetų logika, Atsiminimai, etc.) daugiau negu išperka sėklumas silpnėsiuosiuose. Klausimas dar toli gražu neatsakytas, ar „Rimties valandėlei“ skirtą „Atsisveikinimo žodį“ iš anapus ir „Vėlių suolelyje“, tartą tuo pačiu šaipoko tonu, iš tikrųjų skaitytojas (o taip pat ir rašytojas) galės ir norės priimti kaip jau paskutinį, kai

Laukia vynas, už laisvę negertas,

Laukia draugo našlė dar graži,

Ir net nuosavos nuomonės kertas:

Ar pateksi į dangų? Kaži?

(127 psl.)

Susipažindamas skaitytojus su pernai Lietuvoje išleista 200 psl. pirmuosius keturis rinkinius apimančia (Vytauto Kazakevičiaus sudaryta, dail. Viktoro Vizgirdos spalvotais piešiniais iliustruota ir skoningai Vagos išleista) *rinktine Pasiglostymo palaima*, kritikas Vytautas Kubilius poetą Antaną Gustaitį vadina „aštriabriaunio ironiško eilėraščio meistru“, jį laikydamas „stipriausiu greta T. Tilvyčio“. Jo 7 puslapių straipsnis A. Gustaičio

kūrybą įvertina sąžiningai ir objektyviai.

Pakelėje į pažadėtąją žemę iliustravęs dail. Pranas Lapė pasirodė vertu partneriu ir talkininku, sugebėdamas taupiais ir taikliais brūkšniais, keliom estetiškai patraukliom linijom pagauti ir satyriškus ir humoristinius aspektus. Autoriaus ir dailininko bendradarbiavimą suprato ir įvertino leidėjai (Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas), tai iškeldamas tiksliai piešinių išdėstymu eilėraščių priešinguose puslapiuose. Šio stambaus 180 psl. rinkinio, kietu drobės viršeliu, kaina \$10.00.

* * *

Poezijos žanrui priklauso ir verstinė pernykščių metų grožinė literatūra *Lietuvių dienos* Maironio mirties 50 m. sukakčiai atžymėti išleido jo dar jaunystėje lenkiškai parašytą ir 1904 m. Brooklyne išspausdintą poemą *Ant Birutės kalno* („Znad Biruty“), tada pasirašytą Halinos iš Palangos slapyvarde. Šios poemos autorium Maironis teprisipažino 1924 m., Lietuvoje išleidžiant jos antrąją laidą. Poemą lietuvių kalbon 1950 m. išvertė Faustas Kirša. Ši laida yra gausiai dail. Ados Korsakaitės-Sutkuvienės iliustruota, užbaigiama Bern. Brazdžionio „Pagyros žodžiu“, 41 psl., kainuoja \$6.00.

Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas jau šių metų pradžioje, bet dar pernykščių metų data išleido Reiner Maria Rilks *Sakmę apie korneto Kristupo Rilks meilę ir mirtį*, kurią vertė Henrikas Nagys ir iliustravo dail. Telesforas Valius. Šis kūrinys irgi parašytas pereito šimtmečio išvakarėse (1899), o jo vertimas į lietuvių kalbą ir iliustracijos, kaip leidinį palydintis „Vertėjo prierašas“ rodo, perėjo gana sunkius ir komplikuočius „kryžiaus kelius“.

Knyga yra didesnio formato, gerame popieriuje, kietu drobės viršeliu, 54 psl. ir kainuoja \$12.00.

kęst. reikalas

proceso svarbos definavimą: atmintis turi būti užrašoma, kad galėtų atlikti paradigmą funkciją. Trečioje baladėje, protagonistė mini savo uždavinį užrašyti esminius, „sielos įstatymus“ liečiančius dviejų savo giminaičių likimus: viena iš jų—Brukšdvario panelė, kita—prosenelė Malvina. Pirmieji tų dviejų apysakų žodžiai pakartojami šioje trečioje apysakoje:

... priešais mane guli keletas didelių ir švairių popieriaus lapų, kuriuose turiu parašyti, jog Brukšdvario panelė gyveno tikrai ir gal dar tebegyvena. (114 psl.)

Jaučiau, kaip iš ten, iš tos pilkos debesų šviesos į mane atplūsta jėga, paslaptinga, bet labai didelė jėga—kalbėjimo jėga... parašysiu pirmą sakinį, kuris reikš pavadinimą visko, ką sužinojau gyvendama ligi šiol—„Stebuklinga patvorių žolė“. O po jo seks antras sakiny—„Tu mirei ne staiga“. (139 psl.)

Šiais žodžiais kaip tik ir prasideda apysaka „Baladė apie prosenelę Malviną“. Pats rašymo procesas tokiu būdu tampa dalimi to „sielos įstatymų“ definavimo proceso. Tokiu būdu autorė visus tuos tris likimus sugretina—suveda į vieną reikšmingą tašką, iš kurio šių dienų individas gali sau semtis jėgos ir ieškoti savo gyvenimui prasmės.

Visos trys baladės prasideda iš joms priklausančių įvykių išeities taško. Trečioji, šių laikų protagonistė, pradeda savo baladę žodžiais

Esu laiminga... Laiminga esu, nes turiu savo vietą pasaulyje, esu tarsi žolynas, išaugęs iš savo šaknų—ne persodinta ar įskiepyta—iš savų šaknų esu išaugusi, ir tas, kuris atsisės ant žemės, ... pajus, koks stiprus yra tas keras, ir kaip tvirtai ten susiraizgę daugybės kartų šaknys,—koks yra stiprus tas keras, iš kurio išaugau. (114 psl.)

Šitaip sumuojama knygos „istorinė“ tema ir istorinis uždavinys: norėdamas suprasti gyvenimo prasmę, individas turi suprasti tas kartas, iš kurių išaugęs. Pirmos dvi baladės kaip tik tą uždavinį ir atlieka: autorė trečiosios baladės protagonistės balsu pasakoja svarbiausius gyvenimo įvykius dviejų stiprių moterų, kurios jai padarė didelį įspūdį, kurių galios ji siekia pasisemti ir sau.

Nors šiose apysakose yra daug kasdieninių, buitinių detalių ir nemaža fantastinio elemento, svarbiausi yra įvykiai, kurie koku nors būdu nepaprasti, kurių reikšmė lengviau apčiuopiama. Dažniausiai tai pagrindiniai gyvenimo įvykiai (mirtis, sugrįžimas, atsiskyrimas, nelaimė, pirmas susitikimas, ir pan.), kur apysakos protagonistė turi pasirinkti, kaip elgtis, ir elgtis teisingai. Pirmos dvi apysakos—„Baladė apie Brukšdvario panelę“ ir „Baladė apie prosenelę Malviną“—abi prasideda apysakos protagonistės mirtimi.

Brukšdvario panelė (jos tikro vardo niekad nesužinojome—taip ją vadina kaimo žmonės) pristatoma pradedant ryškiausiu epizodu: autorė pasakoja, kaip per paskutinę išpažintį ji atsisakiusi pakviestam kunigui išpažinti nuodėmę „nepalaimintą ryšį su atskalūnu sukilėliu ponu Lieparskiu“ ir prisidėjimą prie savo vyro Lauryno mirties. Kunigas ją prakeikęs, ir Brukšdvario panelė, taip gyvenime, taip mirtyje atmetus kitų žmonių normas, miršta be išrišimo.

Pati apysaka perteikia svarbiausius jos palyginus trumpo ir nelaimingo gyvenimo epizodus: jos išdidumą, pagarbą, kurią jai skiria kiti kaimo žmonės, jos triūsą ir pastangas prižiūrėti laisvą žemę su tėvu, jos susitikimą su jau vedusiu ponu Adomu Lieparskiu, jų pasimatymus, jos nėštumą ir

vedybas su dvaro prievaizdu Laurynu (kuriam ponas Lieparskis ją atiduoda už žmoną, priskyres tris valakus dvaro žemės pasogos). Lauryno išdavystę, kurios dėka Lieparskis žūna 1863 metų sukilime, Lauryno mirtį.

Autorė nepateisina Brukšdvario panelės pasielgimo su Laurynu. Laurynui asloje gulint jau nebegyvam nuo panelės parvežtos, jam supiltos degtinės. „tik dabar ji suprato Lauryno likimą ir pagalvojo, kad jam taip pat reikėjo meilės ir širdies gerumo nė kiek nemažiau negu jai pačiai, ir kad jis taip pat motinos vaikas, gimdytas ne tam, kad būtų svetimos nedalios ir kentėjimo atpirkėjas“ (60 psl.). Bet laisvė ir laimė yra Jasukaitytei svarbūs idealai, ir kai Brukšdvario panelėi lieka tik „vidinis pragaras“ gyvenant su nemylimu žmogum, kai mylimo nebėra net gyvųjų tarpe, kai po sukilimo „jau nieko nebėra, tik kerštas, kraujas, priespauda ir bausmė...“ (50 psl.), ji ryžtasi iš to pragaro išsivaduoti, nesvarbu kokiomis priemonėmis. Užtat po kelerių generacijų gyventi Kristina, pasimokiusi iš Brukšdvario panelės likimo, laisvai renkasi gyventi viena ir savo kūdikį auginti viena pati, kad išliktų ištikima savo „sielos įstatymams“.

Brukšdvario panelėi bausis

tas Radvilų ir Sapiegų kraštas... nes pilnas nelygybės, neišsipildžiusių daugybės žmonių vilčių... nes čia niekas niekam dar nuo pasaulio sutvėrimo nebuvo brolis, nes čia tiek daug reikia užmokėti už kiekvieną laisvės akimirką. (61-62 psl.)

Autorės požiūriu, tačiau, viltis kyla ne tiek iš istorinių įvykių, kiek iš gimtosios žemės galios, kuri pasireiškia istoriniuose įvykiuose, istorijos detalių srovėje. Istoriniai reiškiniai suvedami su gamtos reiškiniais, ir juose randame vilties:

O tai reikš, kad pavasaris kada nor ateis tikrai, tikras ir galingas, jis ištirpins Brukšdvario kūdros ledą... Brukšdvarėje iš patvorių prasikals aitrūs kvepanti žolė—daug iškentėjusi, bet žalia ir amžina kaip žemė. (62 psl.)

Atgimstančios, gydomos galios pilnos žolės motyvu autorė išsako gimtosios žemės svarbą „sielos įstatymuose“ ir individo vertybių sistemoje. Iš žemės sąvokos kyla viltis—nes žemė išlieka, nes ši gydanti žolė atgimsta, nežiūrint kiek skausmo ir nelaimių atneša istoriniai įvykiai. Ir todėl trečiosios baladės protagonistė Kristina grįžta iš miesto į kaimą, kur prieš tiek metų gyveno Brukšdvario panelė—nes mieste nėra tokio paties organinio ryšio su žeme ir su žole, kuri moderniajai moteriai tampa pačių stipriausių dvasinio atsinaujinimo jėgų simboliu. Iš to ryšio su žeme, su „stebuklinga patvorių žole“, kyla protagonistės stiprybė gyventi prasmingai ir tęsti savo giminę sūnaus Dobilo gimimu.

Stebuklingos patvorių žolės simbolis ypač stipriai perduodamas antroje rinkinio apysakoje—prosenelės Malvinos baladėje. Malvinos baladė taip pat prasideda jos mirtimi: „Tu mirei ne staiga“. Trečiosios baladės protagonistė Kristina—tai Malvinos sesers proanūkė. O stipri, nuostabi Malvina yra ryšys su istorijos legendų Brukšdvario panelė: Malvina jaunystėje ištekojo už Brukšdvario panelės anūko Stanislovo, kurio tėvas—„nepalaiminto ryšio“ vaisius, pono Lieparskio sūnus.

Malvinos stiprybė ir jėga kyla iš šiek tiek kitokių aplinkybių negu Brukšdvario panelės. Kaip ir toji panelė, Malvina jaunystėje myli žmogų, už kurio negali ištekti. Vedusio pono Lieparskio luomas ir situacija neleidžia jam vesti mylimos Brukšdvario panelės, o Malvinos mylimas ir ją mylintis latvis Janis Pelcis negali jos imti, nes ji ne

Vidmantė Jasukaitytė

jų giminės ir tikėjimo. Jis paklūsta motinai. Bet Malvina, nors labai nelaiminga, tampa nuo to laiko kažkaip „stebuklinga“:

Tu dar labiau pagražėjai, įgijai kažkokios jėgos, kurios anksčiau tikrai neturėjai. Nuvažiavusi į malūną, tu tyčia paimdavai maišą miltų po pažastimi ir nešdavai jį lengvai tarsi pliauską—tegu mato Janis, tegul žino latviai, kokia ta leišų meita, ta Viteauskių Malvina. (79 psl.)

Darbščioji, stipri Malvina išteka už Stanislovo, prižiūri ūkį, atsisteisia Stanislovui ir jo tėvui priklausantį ūkį, įrodydama nuosavybę teisme, prižiūri Stanislovo tėvą. Jie tampa turtingais ūkininkais. Malvina visur kviečiama į kūmas, į svočias. Ir nors ji lieka ištikima savo geraširdžiui vyrui, Malvina visą gyvenimą galvoja apie savo Janį, kartą išgelbėdama jam gyvybę, kai jį peršautą jo giminės, randa miške. Čia pasirodo ir Malvinos ir tos „stebuklingos patvorių žolės“ galia—jos dėka Janis išlieka gyvas.

Visas šios baladės pasakojimas—dialogas tarp rašančios „aš“ ir prosenelės, jai mirus, laidotuvių išvakarėse. Mirtis tampa momentu, kuriuo galima įžvelgti į antgamtinį pasaulį—baladės „aš“ žvelgia į Malvinos praeitį, į savo vaikystę, kai su Malvina mažytė vaikščiojo, ir žiūri vėles, sugrįžusias iš praeities atsisveikinti su Malvina.

Malvina nugali mirtį, kai ji išgelbsti mirstančio Janio gyvybę, ir kai ji, protagonistės užrašymuose tampa jai pavyzdžiu. Ant galo, po laidotuvių Malvina atsikelia ir išeina į lauką, kur siaučia vasarinė liūtis, ir, pasakotojai žiūrint į ją pro langą, „pati virsta liūtimi“. Visa tai—tie namai, Malvinos ir Stanislovo gyvenimas, kuris tuos namus paženkliną ištikimybe (110 psl.), lieka pamoka ir įrodymu, kur glūdi gyvenimo prasmė. Pasakotojos tėvas nusprendžia niekad nesikelti į miestą: „jis troško numirti čia, kad naktį po savo laidotuvių galėtų grįžti į namus ir kam nors, taip sėdinčiam pasakyti 'tai tu vienas budi'“ (112 psl.).

Ir užtai, trečiojoje baladėje, kai protagonistė pasakotoja nusprendžia grįžti į namus, skaitytojas tam paruoštas ir supranta, kodėl namai yra vienas iš stipriausių elementų šioje vertybių sistemoje. Kai visur kitur pilna nelaimės, pagiežos, apgaudinėjimų, Pumpučiuose (taip dabar vadinamame sename Brukšdvarėje) pasakotoja atranda laimę:

Esu laiminga ir dar kartą galiu visiems jums pakartoti—esu laiminga, ir nebuvo mano gyvenime

(tęsinys sekančiame psl.)

Nacių paieškos yra tapę viena opiausių išeivijos problemų. Kontroversijos centre, iš vienos pusės yra OSI įstaiga su ją remiančiomis visuomeninėmis grupėmis, o iš kitos—rytų europiečių etninės grupės. Su šiuo klausimu susipažinusios amerikiečių visuomenės reakcija įvairi: vieni remia OSI pastangas, kiti apskritai abejingi nacistinių karo nusikaltėlių paieškai, kai kurie remia nuteistųjų nubaudimą dabartinėmis sąlygomis, dar kiti kvestionuoja teismų procedūrą. Neskaitau savęs ypatingu politikos žinovu. Vis dėlto, dirbant OSI ir šiek tiek pažįstant OSI ir jos rėmėjų psichologiją, ir apskritai amerikiečių visuomenę, man kilo eilė įspūdžių, kuriais norėčiau pasidalinti. Aišku, šis pasisakymas tėra mano asmeninė nuomonė, nepretenduojanti į neklaidingumą. Vis dėlto, šiek tiek unikali mano padėtis per paskutinius beveik penkis metus, manau, įgalina mane kalbėti šia tema su šiek tiek patirtimi.

OSI GENEZĖ

Norint bent paviršutiniškai suprasti OSI problemą, reikia žvilgtelti į jos istoriją. Čia kalbėsiu apibendrinančiai, suprasdamas visų apibendrinimų ribotumą. Nuo Niurnbergo teismų iki maždaug 1960 metų karo nusikaltėlių klausimas buvo primirštas. Nacių paieškos Amerikoje pagyvėjo ankstyvaisiais septintojo dešimtmečio metais. Dirvą tam paruošė kairiosios pakraipos amerikiečių žurnalistas Charles Allen, pirmąjį garsųjį šūvį paleidęs savo 1963 m. brošiūroje *Nazi War Criminals Among Us*. Remdamasis sovietine propaganda, Allen apkaltino nacizmu kai kuriuos lietuvius, įskaitant Juozą Brazaitį, Mykolą Biržišką ir

OSI, AMERIKIEČIŲ VISUOMENĖ IR IŠEIVIJOS REAKCIJA

(Šis straipsnis spaudai paruoštas, Vašingtono politinės konferencijos metu skaitytos paskaitos pagrindu—Red.)

vyskupą Brizgį. Allen'o brošiūra buvo pilna tiesiog juokingų klaidų ir prasimanymų. (Net kaikurie OSI tarnautojai ją pripažino šlamštu). Šitokios sensacijos ir kiti faktoriai sukėlė susidomėjimą karo nusikaltėliais, kuris 1973-1974 m. jau atsispindėjo didesnių dienraščių puslapiuose. Pvz., *NY Times* išspausdino apkaltintųjų sąrašą, kuriame buvo ir lietuvių.

Amerikos imigracijos ir įpiliatinimo tarnyba (INS) karo nusikaltėlių bylomis domėjosi jau nuo 50-ųjų metų. Kilus didesniai amerikiečių visuomenės, ypač žydų organizacijų, sujudimui, INS įsteigė taip vadinamą specialių bylų sekciją (Special Litigations Unit). Pradedant 1976 m., SLU pristatė keletą bylų teismui. Maždaug tuo pačiu metu iškilo didesnis susidomėjimas „Holocaust'o“ istorija akademiniuose veikaluose, filmuose, televizijoje ir pan. Spaudimas ieškoti karo nusikaltėlių didėjo, prie šios akcijos prisidėjus kongresmanams Joshua Eilberg ir Elizabeth Holzman. To spaudimo pasėkoje JAV Kongresas 1978 m. išleido imigracijos įstatymo papildymą, žinomą, kaip „Holzman Amendment“, pagal kurį kaltas kiekvienas „įsakęs, kurstęs, padėjęs ar kitokiais būdais dalyvavęs bet kurio žmogaus persekiojime dėl rasinių, religinių, tautinių priežasčių ar politinių įsitikinimų“. Nusi-

kaltimas turėjo būti įvykdytas Vokietijoje arba vokiečių ir jų sąjungininkų okupuotuose kraštuose tarp 1933 m. ir karo pabaigos, t.y. Hitlerio valdymo metais. Kadangi kol kas manome, jog JAV neturi teisės spręsti šitokių bylų kriminaline prasme, apkaltintieji karo nusikaltimais išpildinami arba deportuojami, jei įrodoma, kad jie pateikė neteisingus imigracinius duomenis įvažiuojant į Ameriką. OSI yra oficialiai pareiškusi, kad ji nesidomi tais kurie falsifikavo imigracinius duomenis, bet „nedalyvavo persekiojime“ (žr. Allan Ryan'o kalbą ukrainiečių „Bar Association“ 1983. X.30).

Iš vienos pusės, įstatymo papildymas dirbtinai siauras: išeitų, kad miškuose besislapstančio vokiečių dalinio karininkas, 1945 gegužės 10 dieną (jau po karo) įsakęs išžudyti ištisą kaimą, arba nasis, dalyvavęs žydų pogromuose Vokietijoje 1932 m., neįrikuojami į „karo nusikaltėlius“, lygiai kaip ir sovietinis saugumietis Rinių miškelyje 1941 metų birželio mėn. lupęs lietuvių gimnazisto odą. Iš kitos pusės, laikraščio redaktorius, praleidęs antisemitinį straipsnį kokiam nors rajoniniame Lietuvos laikraštyje 1943 m. jau gali tapti „karo nusikaltėliu“, nes „kurstė“ persekiojimus. Šia prasme Holzman papildymas yra gan platus, nes persekiojimo „kurstymas“ ir „asistavimas“ tikrovėje gali tapti miglotomis sąvokomis. Dauguma teisiamųjų lietuvių kaltinami tiesioginiu ar netiesioginiu žmonių kalinimu, žudymu ar šiaip persekiojimu (žr. „ADP Newsletter“ paskutinį numerį arba JAV Teisingumo Dep-to OSI „Cases in Litigation“). Tačiau norėjau pažymėti tai, kas, mano nuomone, yra šio toks juridinis ir moralinis paradoksas.

OSI STRUKTŪRA IR JOS BESIKEIČIANTIS VEIDAS

Remiantis „Holzman papildymu“ ir Teisingumo Dep-to direktyva, 1979 m. buvo įsteigta OSI (Office of Special Investigations). Skaitant Kongrese iškiliusias diskusijas įstatymo papildymo klausimu, atrodo, kad tikslas buvo nubausti keletą stambių jau žinomų nacių karo nusikaltėlių, kurie tuo metu buvo tarsį „už įstatymo ribų“. Todėl sakoma, kad reikėjo papildymo (žr. gana įdomias ištraukas iš 1978.IX.26 „Congressional Record“ ir „95th Congress Report“ No. 95-1452). OSI biurokratinė struktūra nesusiklostė tuoj pat, bet vystėsi palaipsniui. OSI yra JAV Teisingumo Dep-to Kriminalinio skyriaus padalinys, turintis maždaug 50 žmonių pilnalaikį personalą. Paprastai būna maždaug 20-22 advokatai, 6-7 istorikai, viena lingvistė, pusė tuzino teisinių asistentų (taip vad. „paralegals“), vienas kitas detektyvinio tipo „investigatorius“, administratorė, ir sekretorės. Kiek suprantu, metinis biudžetas siekia arti 4 milijonų dolerių.

OSI per keletą metų gerokai subiuokrątejo ir išplėtė savo veiklą. Paskutiniu metu pradėta sistemiškai ieškoti daugiau įtartinų asmenų iš įvairiausių gausių sąrašų, kurių yra šimtai, su dešimtimis tūkstančių pavardžių. Tai yra R & D (tyrimo ir vystymo) darbas. Nors tas iš karto skamba labai dramatiškai, kiek man žinoma, to

VIDMANTĖS . . .

(atkelta iš 7-to psl.)

jokių nesusipratimų, ir mano likimas nuo pat pirmos gyvenimo dienos yra aiškus ir lygus, ir šviesus tarsi kelio juosta vakarėjant, vasaros vidury, jeigu iš aukšto į jį žiūrėsi . . . Esu laiminga, nes žinau savo vietą pasaulyje—čia, kur gimiau, kur gyvenu, vieta kuri seniai man buvo paruošta prie pat žemės širdies, žaliame kalvų ir gojų lingavime, vakaro garse . . . ir jų šviesos esu pasaugota nuo visokio blogio ir jaučiuosi saugiai lyg dideliame visatos delne . . . (119 psl.)

Čia ypač ryškus kontrastas tarp Bruksdvario panelės gyvenimo, kurį jai nustatė kitas ir kuris jai tampa pragaru, ir Kristinos gyvenimo, už kurį ji prisiima atsakomybę sau, kur ji renkasi būti viena, laisva, nesugniuždyta, renkasi gimdyti sau sūnų, kad tęstųsi giminė, ir grįžta atgal į senuosius giminės namus, kur auga „stebuklinga patvorių žolė“.

Trečiame apsakyme pasakotojos sūnus Dobilas miega Malvinos lovoje, toje pat lovoje, kur Malvinai mirus ji pati atsigula ir mąsto apie Malvinos gyvenimą—jos rūpesčius, džiaugsmus, mintis ir darbus. Jos sūnus Dobilas ir tampa tuo ryšiu su ateitimi—tėstinumas ir giminės kero tolimesnis augimas tampa svarbiausiu šios moters uždaviniu. Bet ji viena. Ji ne tik išsiskyrusi, bet net ir sutiktą, tinkamą vyrą Ingū išsiunčia iš Pumpučių, nes jaučia, kad kitaip ji taptų nebe tuo kas ji yra—viena, nepriklausoma, laiminga savo gyvenimo „sielos įstatymų“ sekimu.

Įvykiai, kurie galbūt vyko, bet kurie paneigia žmogiškumą, dabar nubraukiami į nebūtį. Pasakotoja kartoja: „Ir nebuvo tų metų, kai aš gyvenau

kažkur kitur, nebuvo didelio svetimo miesto su man nepažįstamais ir svetimais reiškiniais . . .“ (119 psl.). Kai ji girdi mušamą žmogų, kankinamą katę, vaiko klyksmus bendrabutyje, tie žodžiai tampa talismanu prieš nelaimę: „Nebuvo viso šito. Nebuvo. Niekas niekada ir niekur nėra privėręs gyvulio tarp durų ir spardęs. Niekas niekad . . . Nebuvo to. Nebuvo tų metų šeimyniniame bendrabutyje, nebuvo“ (154 psl.).

Tokiu būdu beprasmėms nelaimėms, skausmui, kasdieninėms detalėms atimama būtis („nebuvo to“), o tuo pačiu Bruksdvario panelė, apie kurią nedaug žinoma, bet kurios gyvenimas iliustruoja svarbius „sielos įstatymus“—„Bruksdvario panelė buvo tikrai“. Ji nepramanyta, nes jos gyvenimo istorija „nei ką paguostų, nei pateisintų“, ne taip, kaip daugybė dalykų, kurie pramanomi mus paguosti ar pateisinti.

Iš tikrųjų—tu nejautei jokio skausmo. Tu tik norėjai būti, būti reikalinga, kaip širdies gerumas, būti mylima, ir kad mylėtų tave tokią, išdidžią, laisvą, o ne sugniuždytą ir vertą pasigailėjimo vien dėl to, kad kažkas kitas, galėdamas tapti tau atrama, pats atrodytų sau gražesnis ir stipresnis. (161 psl.)

Taip mąsto Kristina apie savo gyvenimą su Eugenijum, bet tai pamoka, kurią ji išmoksta iš Malvinos ir Bruksdvario panelės istorijų. Jasukaitytės pamoka skaitytojui šiose lyrinėse, epinėse baladėse: gyventi sąmoningai, gyventi prasmingai, nes gyvenimas praeina. Jos stiprios, paradigminės moterys randa tautoje, giminėje, istorijoje, ir gimtojoje žemėje—„stebuklingoje patvorių žolėje“—galią gyventi pagal savus „sielos įstatymus“. Literatūros kūrybiniu procesu ši pamoka perduodama ir skaitytojui.

Živilė Bilaišytė

sisteminio paieškojimo rezultatai kol kas labai menki: po keletos metų R & D veiklos—vos keliolika rimtesnių investigacijų ir viena kita teisminė byla. Daugeliu atvejų ši R & D akcija ribojasi Vakaruose randama archyvine medžiaga (pvz. Jungtinių Tautų archyvas), nors pasitaiko išimčių. Tuo pačiu OSI paskutiniu laiku apsiėmė keletą stambių *ad hoc* projektų: Klaus Barbie aferos investigacija, Mengelės paieškojimas (kainavęs gal net milijoną dolerių) ir Waldheimo aferos dokumentacija.

Vis dėlto, nežiūrint veiklos išplėtimo, teisme iškeltų bylų skaičius yra ribotas (mažiau 30), nors investiguojamų (nebūtinai apkaltintų) „sąrašas“ jau siekia beveik pusantro tūkstančio asmenų. Šis sąrašas apima: mirusius asmenis, formaliai panaikintas bylas, neformaliai nustumtas į užmarštį bylas, niekada nepradėtas investigacijas, t.t. Taigi, žmogaus pavardė tame sąrašė gali daug ką reikšti, bet gali ir nieko nereikšti. OSI šefo N. Šero apskaičiavimu, tiriamų atvejų (ne teisminių bylų) yra maždaug 500. Mano nuomone, šis skaičius yra formalus, bet nerealus, t.y. priskaičiuojami ir tie atvejai, kurie atrodo niekada nepasieks teismo. Tiek bylų nuodugniai ištirinėti reikėtų bent keleriopai didesnės įstaigos. Didžiulis skirtumas tarp „investiguojamų“ ir formaliai apkaltintųjų skaičiaus turi keletą priežasčių, kurios paaiškėja pažvelgus į bylų užvedimo eigą.

Kaip užvedama byla? Lietuvių atveju dauguma įtariamųjų pavardžių gauta iš Sov. Sąjungos tiesioginiai arba netiesioginiai. Karts nuo karto, sovietų užsienio reikalų ministerija prisiunčia išeivio pavardę ir adresą (kartais klaidingą) ir įkalčių pluoštą, pranešdama JAV vyriausybei, kad toks ir toks pilietis karo metu vykdė nusikaltimus. Allan Ryan'o išleistame veikale *The Quiet Neighbors* neteisingai tvirtinama, kad sovietai niekada nenurodė OSI ką investiguoti („Jie mums nesiunčia neprašytos medžiagos, jie tik atsako į mūsų užklausimus“, 92 psl.). Žinau kaip faktą, kad dar Ryan'ui esant direktoriumi, buvo pristatyta keletas bylų tiesiogiai iš sovietų užsienio reikalų ministerijos, prašant tirti buvusius lietuvių ir ukrainiečių policijos tarnautojus. Tiesioginiai pristatytų bylų procentas yra nežymus: mano manymu gal keliolika atvejų iš minėto tūkstantinio tiriamųjų sąrašo.

Žymiai svarbesnę vietą užima netiesioginiai sovietų kaltinimai, paimti iš sovietų spaudos, įvairių propagandinių leidinių ir t.t. Dažniausia jie ateina iš žydų organizacijų ir įvairių archyvų bei bibliotekų, kur tie leidiniai randami. Kaip ten bebūtų, tų pavardžių genezė yra Sovietų Sąjunga. Tam tikras procentas tų pavardžių praleidžiamas pro INS kompiuterių tinklą, bandant nustatyti ar minimas asmuo yra imigravęs į JAV. Kiti investiguojamųjų šaltiniai yra asmeniniai (dažniausiai anoniminiai) laiški, retkarčiais skambtelėjimai, ir pagaliau, liudininkai JAV apklausose ir teismuose, jeigu OSI įtaria, kad jie patys yra dalyvavę nusikaltimuose.

Koks tolimesnis tiriamų bylų likimas? Išmetus aiškiai netinkamus atvejus, tiriamųjų pavardės toliau persijojamos per Vakarų archyvus: BDC (Berlin Document Center), kai kuriuos vokiečių karo tarnybos archyvus, kai kada ir kitas Vakarų institucijas. Reikiama atvejais telegrafu susisiekiama su Sovietų Sąjungos ar kitų kraštų vyriausybėmis, prašant „juridinės ir archyvinės pagalbos“. Po šitokio išsijojimo, dauguma investigacijų išmetama gana greitai dėl įvairių priežasčių: asmuo miręs, trūksta įrodymų, biografiniai duomenys neatitinka, kaltinimai akivaizdžiai nepasitvirtina ir t.t. Rimtes-

nės bylos tiriamos toliau ir praėjus dar keletai išsijojimo stadijų, prienama prie Teisingumo Dep-to Kriminalinio skyriaus nutarimo: ar bylą perduoti teismui, ar ne. Iki tol tiriamųjų pavardės neturi būti viešumai skelbiamos.

Ši išsijojimo procedūra iš dalies paaiškina, kodėl, nors skelbiama, kad tiriami šimtai, net tūkstančiai atvejų, teismo bylų palyginant nedaug (pvz., dabartiniu metu lietuvių—dešimt, latvių—du). Kitaip sakant, statistine prasme labai lengva patekti į „sąrašą“, bet žymiai sunkiau atsidurti teismo salėje. Teismo bylų skaičius yra toliau ribojamas kitų priežasčių. Kaltinamųjų amžius sąlygoja tai, kad demografinis ežeras kuriame žuvaujama kasmet mažėja. Net didžiausiems nacių gaudymo entuziastams aišku, kad tai neišvengiamai greitėjantis procesas. Bet šis klausimas turi ir kitų nerimą keliančių bruožų.

Bylai patekus į teismą, išeinama į viešumą. Paprastai, valstybės advokatai remiasi įkalčių trejybe: (a) istorine ir emigracine dokumentacija; (b) liudininkais; (c) istorinio eksperto analize. Istoriniai dokumentai ateina iš Rytų ir Vakarų ir kartais jie vienas kitą papildo. Dažniausiai naudojamos archyvų formaliai patvirtintos fotokopijos, rečiau pristatomi archyviniai originalai. Liudininkai taip pat ateina iš Rytų ir iš Vakarų, bet dramatiškiausią vaidmenį atlieka sovietų liudininkai bei „holocaustą“ pergyvenę žydai. Istorinis ekspertas dažniausiai būna R. Hilbergas, bet pasitaiko ir kitų akademikų: kaip taisyklė, teismuose neliudija OSI istorikai.

Norėčiau pateikti savo įspūdžius, liečiančius teismo bylų (ne investigacijų) ateitį ir OSI veiklos perspektyvas. Kaip matome, teisminių bylų skaičių riboja keletas svarbių priežasčių: mažėjantis vyresnio amžiaus dypukų skaičius; dabartinės teisminės procedūros komplikotumas kartais metų metais ištesiantis bylų eigą. Tai savaimingai ribojančios priežastys. Bet yra ir kitų, mažiau akivaizdžių. Viena svarbiausių yra tiriamųjų grupės neišvengiamas „jaunėjimas“. Aukštas pareigas ėję įtariamieji, sakykime jų „generolai“, sparčiai išmiršta, o jaunesnieji apkaltintieji, t.y. „eiliniai“, nepalieka daug apie save medžiagos. Pavyzdžiui, Klaus Barbie paliko daug liudininkų, lengvai jį atpažinusių, ir jo veikla bei asmuo lengvai sutapatinama. Atvirkščiai, Demjanjuko bylos problema: abejonės dėl jo tapatybės ir veiklos. Ilgainiui nacių gaudytojams tai sudarys rimtą problemą, jei ne krizę. Bet čia ir atsiranda, kaip minėjau, vienas iš OSI ir jų rėmėjų veiklos nerimą keliančių aspektų.

STATUSINĖS BYLOS

Yra du keliai, kuriais osininkai gali bandyti išbristi iš susidariusios demografinės situacijos. Viena, galima remtis „statusinės bylos“ filosofija. Iš esmės tai reiškia, kad žmogaus nusikaltimas yra juridiniai įrodomas, ne jo asmeniškų dalyvavimų nekaltųjų persekiojime, bet priklausymu persekiojančiai organizacijai. „Statusinės bylos“ moralinė jėga priklauso nuo konkrečios situacijos: yra atvejų, kur gana lengva įrodyti tamprų ryšį tarp priklausymo daliniui ir nusikaltimo, (pvz., latvių Arais komanda, lietuvių Ypatingasis Būrys, vokiečių Einsatzgruppe ginkluoti būriai, Kambodijos kai kurių kalėjimų sargybiniai Pol Poto metais, kai kurios NKVD grupės), kitaip sakant, organizuoti junginiai kurie buvo tiesioginiai žmonių masinio naikinimo įrankiai. Bet OSI panašių, mažai abejonių sukeliančių „statusinių bylų“ turi palyginant nedaug (pvz., Ypatingojo Būrio narių užsienyje surasta vos vienas kitas).

Logiškai žiūrint, problema išsispręstų išplėtus „statusinės bylos“ sąvoką. Bet ir čia susidaro keblumų. Įrodyti, kad pvz., Ypatingasis Būrys ar Pol Pot'o sargybiniai daugumoje buvo galvažudžiai—nesudėtingas reikalas; nereikia tam nė sovietinių įkalčių. Kitas reikalas, sprendžiant lietuvių viešosios policijos, civilinės administracijos ir kitų grupuočių atvejus, ypač jei tai liečia smulkių tarnautojų ar eilinių narių klausimą. Kuo platesnė „statusinės bylos“ sąvoka, tuo sunkiau kaltę įrodyti. Einant šiuo slidžiu keliu, galima priėti iki kraštutinių absurdų, automatiškai traktuojant visus ukrainiečius įsirašiusius į „Galicijos“ SS diviziją, arba visus kokio lietuviško kaimo policininkus „karo nusikaltėliais“. Trumpai tariant, vienas būdas karo nusikaltėlių ieškotojams išvengti artėjančios demografinės krizės ir pratęsti savo veiklą, yra kaltės ir persekiojimo sąvokų plėtimas. Nors imigracinė teisė tą kelią šiek tiek lengvina, tas kelias yra politiškai pavojingas nes gali sukelti visuomenėje abejingumą. Kaip minėjome, OSI yra viešai pareiškusi, kad imigracinė teisė tėra tiktai ginklas nubauti tikruosius nusikaltėlius ir, kad joku būdu nebus teisiami šiaip nekalti imigrantai dėl „suprantamų priežasčių“ falsifikavę imigracines anketas. Bet vis dėlto norima praplėsti „karo nusikaltėlio“ sąvoką. Kartą vienas aukštas tarnautojas prasitarė, kad jo nuomone, kiekvienas vokiečių okupacijos metais tarnavęs lietuvis policininkas turi būti „kaltas“ dėl žydų „Holocaust'o“, nežiūrint jo asmeninės veiklos, nes pats to policininko buvimas padėjo išlaikyti persekiojimo sąlygas. Žinau, kad kartą buvo ruošiamos diskusijos svarstyti „pasyvaus persekiojimo“ sąvoką. Sunku įsivaizduoti, ką tas terminas galėtų logiškai reikšti.

Kitas kelias į teismo bylų (ne investigacijų) dauginimą yra teisminės eigos trumpinimas. Panašiai kaip ir išeiviuose, OSI šalininkų tarpe pasigirsta balsų, reikalaujančių reformuoti juridinę procedūrą, tik, aišku, visai kita prasme. Ką tai reiškia praktiškai? Daugumai teisminių bylų, pavyzdžiui, reikalingas liudininkų apklausinėjimas Sovietų Sąjungoje. Kiekviena tokia kelionė, kur valstybė dažnai apmoka ir gynybos advokato išlaidas, daug kainuoja. Jeigu gynybai byla gali atseiti pusę milijono ar daugiau, tai valstybės išlaidos dar didesnės. Mažai įstaigai biudžeto karpymo laikais tai sunki našta. Teisinius būdus (pavyzdžiui, „statusinės kaltės“ sąvokos įteisinimą), kuriais siekiama bylas trumpinti, nesu kompetentingas aiškinti, bet čia irgi Teisingumo Dep-tas neapsieina be problemų. Taigi, nors yra ir teoretikų, ir praktinių galimybių didinti teisiųjų skaičių, tose galimybėse valstybei slypi tam tikra politinė ir juridinė kaina: jas nelengva įgyvendinti, o vienas ar kitas pasisekimas šiuo atžvilgiu nepakeis bendro vaizdo, kad lengva dramatiškai padidinti tiriamųjų skaičių, bet žymiai sunkiau išplėsti teisiųjų gretas.

Kadangi nacių paieškos sukėlė žydų, rytų europiečių ir kai kurių amerikiečių susidomėjimą, etninius konfliktus ir net sensacijas, jos įgavo aiškų politinį atspalvį, nors to oficialiai ir nepripažįstama. Kiek žinau, pirmaisiais metais, ypač Ryan'o kadencijos pradžioje, buvo kontaktų su rytų europiečių grupėmis (pvz., Ryan'o kalba Amerikos ukrainiečių advokatų sambūryje, susitikimai su rytų europiečių grupių atstovais). Nors tada dar vyko šio toks dialogas, šios diskusijos neįgyvendino ryškesnių pakeitimų OSI procedūroje. Mano nuomone, dabartinėmis sąlygomis nėra daug vilties tęsti tiesioginį dialogą. Ryan'o knygos pasirodymas

(tęsinys sekančiame psl.)

OSI . . .

(atkelta iš 9-to psl.)

išryškino vieno pagrindinio osininko tendencingumą ir visišką rytų europiečių istorinės situacijos nepažinimą, tuo atbaidant nuosaikiai nusiteikusius jaunesniosios kartos etnikus, o savo ruožtu, kai kurių vyresnės kartos pabaltiečių antisemitiniai išsireiškimai patvirtino jau ir taip tvirtus kai kurių OSI pareigūnų (bet ne visų) ir įstaigos šalininkų stereotipus apie Rytų Europos imigrantus.

KAS AMERIKOJE REMIA OSI?

Kas Amerikoje remia OSI? Natūralu, kad ją labiausiai remia žydų visuomenė. Glaudžiausius santykius OSI palaiko su WJC (World Jewish Congress). Su šia organizacija įstaigos vadovybė turi glaudžius asmeninius ryšius. Nacių paieškų pastangas, remia ir kitos organizacijos, pvz., Wiesenthalio centras Vienoje ir kiti. Norėčiau kiek stabtelėti prie Simon Wiesenthal'io centro Los Angeles, vadovaujamo rabino Marvin Hier'o. (Turiu pažymėti, kad ši L.A. įstaiga nėra susirišusi su Vienos dokumentacijos centru, tik naudojasi Wiesenthal'io vardu). Ši pastaroji yra išvysčiusi turbūt pačią „radikaliausią“ veiklą, kurią siekia išgarsinti spaudoje. Jos atstovas Kanadoje Sol Littman'as yra jau išgarsėjęs savo nesąmonėmis, kurias pasmerkė Deschenes komisijos raportas. Bet ir kitos to centro pastangos nekokios. Pvz., 1987 metų pavasarį Hier atvyko į Vašingtoną, skelbdamas turįs 74 nacių sąrašą—beveik išimtinai lietuvių, emigravusių į JAV. Tą sąrašą iškilmingai įteikė OSI šefui, tuo gaudamas televizijos ir spaudos dėmesį ir, tuo pačiu, lietuvių išeivijos tarpe iššaukęs nemažą isterijos dozę.

Turėjau progos tą sąrašą pamatyti. Pati pirmoji „imigravusio“ pavardė jame buvo lietuvių, liudijusio vienoje OSI byloje, prieš aštuonis metus mirusio Lietuvoje. Tarp kitų pavardžių buvo ir sovietų sušaudytų 1962 m. asmenų, stebuklingai „prisikėlusių“ ir „imigravusių“. Taip pat buvo pavardės „ieškomų“ asmenų, kurių bylos jau buvo viešo teismo stadijoje ir t.t. Buvo aišku, kad kai kurios pavardės (gana dažnos) ženklino visiškai kitus asmenis, įvažiuavusius į JAV. Sąrašė buvo ir antinacinio pogrindžio dalyvis, vienu metu kalėjęs kacetė. Neneigiant galimybės, kad sąrašė galėjo būti keletas tikrų karo nusikaltėlių, dabar gyvenančių Amerikoje, visas su tuo sąrašu surištas darbas darė nerimtą įspūdį, nors tai neatsispindėjo spaudoje. OSI vadovybė, turinti neblogą istorikų sekciją, puikiai žino šiuos Hier'o, Littman'o, ar tokių kaip žurnalisto Charles Allen, švelniai tariant, nerimto darbo pavyzdžius, bet nereikia labai stebėtis, kad nuo jų viešai neatsiriboja: kritikuoti „savųjų“ nesąmones reikia nemažai politinės drąsos. Kaip žinome, žymiai smagiau vanoti priešininkus.

Kai kurios lenkų organizacijos taip pat yra pareiškusios savo pritarimą OSI, nors dalis lenkų visuomenės, atsimenanti Walus'o bylą, į nacių gaudymo eigą žiūri su nepasitikėjimu. Mano nuomone, šis lenkų požiūris yra sąlygojamas ne tiek priešišku lietuviams ir ukrainiečiams, kiek jų skaudžia patirtimi vokiečių okupacijos metais, nes Lenkija proporcingai nukentėjo nuo nacių daugiau negu bet kuri kita valstybė.

KAIP AMERIKIEČIAI ŽIŪRI Į OSI

O kaip dauguma amerikiečių žiūri į OSI veiklą? Čia pareikšiu tik savo asmeninius įspūdžius, bet manau, kad jie apytikriai atspindi tikrovę.

Dauguma amerikiečių nieko nežino apie OSI. Klausimas kol kas svarbus žydams ir rytų europiečiams, o ne platesnei amerikiečių visuomenei. Yra net Teisingumo Dep-te žemesnio rango tarnautojų, kurie nežino kas yra OSI. Apskritai, amerikiečių girdėjusių apie OSI bylas, reakcija, man atrodo, priklauso nuo to, kaip klausimas pristatomas. Jeigu klausi „ar reikia ieškoti nacių kolaborantų, žudžiusių nekaltus žmones, kad ir po 40 metų?“, atsakymas, be abejo, dažniausia bus teigiamas. Svyravimai pastebimi tik išaiškinus, kad apkaltintieji bus deportuoti į komunistinius kraštus. Todėl prokurorams svarbu įrodyti, kad tenai deportuojami yra patys aršiausi žmonijos priešai—nuožmūs masiniai žudikai.

Mano nuomone, OSI ateitis priklausys daugiausia nuo sąmoningosios amerikiečių visuomenės opinijos politiniais šito klausimo aspektais, ypatinai nuo požiūrio į deportacijas Sovietų Sąjungon. Tai reiškia, kad daug priklausys nuo amerikiečių reakcijos į mūsų reakcijas. Čia, manau, reikia įsidėmėti vieną pagrindinį faktą, kuris atrodo savaime aiškus, bet mūsųose kartais primiršamas—tai amerikiečių istorinė patirtis nacių atžvilgiu. Šimtai tūkstančių jaunų amerikiečių žuvo kovoje prieš fašizmo variantus: vokiečių nacizmą ir japonų militarizmą. Šis karas, o ne kova prieš komunizmą yra pagrindinis Amerikos karo patirties faktas. Viena iš priežasčių, palengvinusių Holzman papildymo priėmimą Amerikos Kongrese, yra ta, kad amerikiečių pagrįsta neapykanta naciams remiasi jų istorine patirtimi, kaip kad ir mūsų neapykanta stalinizmui pagrįsta skaudžia praeitimi. Taip pat ši Amerikos Antrojo pasaulinio karo patirtis sąlygoja amerikiečių pasiūlykštėjimą antisemitizmu.

Man atrodo, tai turėtume įsidėmėti, jei norime išvengti iliuzijų. OSI įsteigimas nebuvo kažkokio žydų kabalo ir KGB suokalbio išdava: amerikiečių akyse jos pateisinimas iš dalies remiasi amerikiečių istorijos tikrove ir toliau ją remsis, nebent kas nors galėtų amerikiečius įtikinti, kad OSI bylos remiasi falsifikuota sovietine medžiaga. Bendros frazės apie KGB niekšybę labai jaudina lietuvių, bet, mano nuomone, turi žymiai mažesnį efektą plačioje JAV visuomenėje. Todėl amerikiečiams (ne lietuviams) kalbant apie „ilgą OSI-KGB ranką“, kas reiškia rimtą kaltinimą, reikia turėti rankoje ne vadinamąjį „rūkstantį pistoletą“, o verčiau „rūkstančią patranką“.

Tą nujausdama, man atrodo, OSI nelabai ir bijo „OSI-KGB“ tipo dipukiškos polemikos, tol kol ji nesujaudina platesnės JAV visuomenės. Mano asmeninis įspūdis: žymiai labiau įstaigą sukrėtė ne etninės, o liberalesnės amerikiečių visuomenės protestai ir abejonės Linn'o deportacijos metu, kaip pvz., *Washington Post* stiprus vedamasis ir to laikraščio žydų kilmės žurnalisto Michael Kinsley paskelbtas straipsnis. Įsidėmėtina, kad toje kritikoje atsispindėjo ne tiek KGB ar komunizmo klausimas (kaip jis dažnai pristatomas lietuviuose), kiek svarbūs konstituciniai „due process“ argumentai. Čia galima paminėti ir kitus didžiosios spaudos pasisakymus, pvz., Gilette straipsniai *Los Angeles Times*. Kartais būtų naudinga atsiminti, kad tai, kas svarbu lietuviams ir kitiems pabėgėliams, nebūtinai yra prasminga platesnei amerikiečių visuomenei, ir atvirkščiai.

LIETUVIŲ R AKCIJA Į OSI

Lietuvių reakcija į OSI beveik visada neigiama, bet kartu ir įvairi: yra racionalios ir apgalvotos kritikos, yra ir nemažai emocijų. Kartais problema paneigiama: vienas kitas sako, kad nacių paieškos

visiškai nepavojingos lietuviams; kiti tvirtina, kad problemą lengva išrišti, nes nusikaltusių lietuvių visiškai nėra—išardžius žydų-KGB suokalbių visas jomarkas pasibaigtų. Kadangi gyvename atviroje visuomenėje, rimtesnė problema iškyla kai spaudoje pasipila įvairios tezės, pasisakymai, tvirtinimai ir teorijos, kurios remiasi daugiau ar mažiau faktiniu pamatu, bet yra tiek iškreiptos, kad išsigimsta į tikrovės karikatūrą, sukeliančią abejonių kitataučių tarpe. Pavyzdžiui:

— Linn'o deportacijos metu paštu gavau lapelį anglų kalba, prašantį aukų ir skelbiantį, kad 30,000 pabaltiečių grėsia ištrėmimas į Sovietų Sąjungą;

— Spauda skelbia, kad neseniai Čikagoje viename audringame susirinkime paskelbta, jog „OSI turi Lietuvos telefonų (vokiečių okupacijos metu) knygas. Jų supratimu, jeigu kas turėjo telefoną—tai jau kolaborantas“;

— Insinuacijos prieš AABS (Baltų studijų sąjungą), kad neva jos mokslininkai yra tolygūs nacių ar bolševikų kolaborantams, prikeriant jiems visokių būtų ir nebūtų kaltinimų.

Nesunku būtų parodyti kiekvienos čia pateiktos „žinios“ netikslumą; lengva atsekti tų gandų ir prasimanymų genezę. Vienas charakteringiausių šios pseudoinformacijos bruožų yra faktų suabsoliutinimas. Kartais skaitome, kad visi pabaltiečiai ir ukrainiečiai laikomi karo nusikaltėliais, visi pabėgėliai laikomi fašistais, visi sovietų dokumentai yra nepatikimi (jeigu ne KGB klastotės), kad visi apkaltintieji yra nekalti patriotai, kad 1941 m. nebuvo nė vieno Sibiran deportuoto žydo, kad vieno pabaltiečio deportavimas į Sov. Sąjungą yra tolygus milijoniniam žydų „holocaust'ui“, kad vieno lietuvių apkaltinimas yra visų lietuvių garbės teršimas, ir t.t. Galima būtų duoti ir daugiau pavyzdžių. Visi, bent kiek sekę išeivijos spaudą, gerai supranta, apie kokio lygio rašliavą čia kalbama.

Pažįstantiems amerikiečių mentalitetą nereikia aiškinti kaip jiems skamba šios frazės. Deja, šitokios nuomonės ir etniniai mitai jau yra tapę kai kuriuose sluoksniuose tam tikru, beveik privalomu, ritualu, lyg tai įrodančiu patriotizmą. Etninių mitų problema slypi tame, kad jie maloniai kutena gyvenančius išeiviškame gete, bet neturi jokio patikimumo platesnėje kitataučių visuomenėje, iš kurios reikalinga politinė ir moralinė parama. Dar blogiau,—mažai pažįstančios kitataučių tikrovę visuomenės dalyje yra pavojus kilti isterijai. Įbauginti ir sujaudinti žmones jau nebepajėgia atskirti realaus pavojaus nuo tariamo, nebeįstengia racionaliai galvoti.

PAVOJAI LIETUVIAMS

Mano nuomone, kai kurie mūsų pasisakymai daugeliui amerikiečių skamba keistai, lyg kokia paranoja. Kaip vienas amerikietis man išsitarė, „nors nieko pasaulyje nėra tikro be mirties ir mokesčių, manyčiau, kad 30.000 pabaltiečių dar nėra reikalo krauti lagaminų“. Kitas yra pasisakęs, kad jei KGB turėtų tiek galios JAV Teisingumo Dep-te, kiek jai pridudama, tai mūsų visi lyderiai senai tūnotų kalėjime. Skaudus faktas, kad OSI veikla kai kuriems lietuviams yra gyvybinis klausimas. Bet tai pripažinus, ar galima iš tikrųjų tikėti, kad tauta, išlikusi gajai ir tvirta po dviejų okupacijų ir po šimtais tūkstančių kankintų ir nukankintų tautiečių, staiga sugniuštų, pačiu blogiausiu atveju, keliasdešimt išeivijos narių atsidūrus anapus? Man atrodo, kad problemos poleminis dramatinimas yra labai efektingas lietuvių tarpe, bet turi žymiai mažesnę įtaką kitataučiuose, o kartais net mažina patikimumą jų tarpe.

Nenoriu būti blogai suprastas, ir duoti gando-nešiams bei temperatūros kėlėjams medžiagos, todėl leiskite paaiškinti. Nesakau, kad nacių paieškose nėra pavojų lietuvių išeivijai. Jų yra, ir dar kiek. Bet, mano nuomone, jie yra subtilesni ir painesni, negu tie aukščiau paminėti donkichotinio tipo baubai. Dabartinė teismų eiga kai kuriais atvejais tendencingai pristato Lietuvos ir Rytų Europos istoriją, ir todėl kartais iš mūsų daro karikatūras. Teismo pareigūnų ir net teisėjų susigaudymas okupuotos Rytų Europos ir DP istorijos labirintuose yra apverktinai silpnas. Jau minėtas „statusinis“ mentalitetas yra pavojingas, nes jis gali dar daugiau iškreipti praeitį, tuo žalodamas mūsų kultūros esmę. Nėra abejonės, kad KGB siekia kiek galima daugiau kompromituoti lietuvių išeiviją ir „karo nusikaltėlių“ psichozę yra vienas iš jos ginklų. Siūlau hipotezę, kad kaip tik detantės laikais, sovietinė dezinformacija tuo atžvilgiu intensyvėja. „Statusinės“ bylos gali sukurti apgailėtiną situaciją, moraliniai nekaltus arba mažai kaltus žmones padarant kone Mengele tipo žudikais. Įstatymas, kuris grėsia ta pačia bausme (t.y. deportacija), iš vienos pusės, masinio žudymo organizatoriui ir, iš kitos, išsigandusiam 18-mečiui eiliniui, patekusiui į Vietinę rinktinę, negali būti pilna to žodžio prasme teisingu. Neapleiskime ir žmogiškojo elemento: skaudu stebėti, kaip dabartinėmis sąlygomis, nesant jury teismo ir viešai apmokamo advokato, šeimos klimpsta į baisiausią skurdą. Nežiūrint kiek kaltas galėtų būti vienas žmogus, ar jau ir taip dvasiniai sužlugdytoms šeimoms reikia kentėti ir materialinį skurdą? Spauda, kaip pasitaiko Amerikoje, kartais žmogų teisia savo puslapiuose. Paskui dar yra nepripažinimo politikos klausimas. Taigi, tikrų pavojų yra, ir tai reikia suprasti.

Realių problemų užtenka ir be gandų, klaidinančių apibendrinimų, pigios polemikos, jau nekalbant apie grynus prasimanymus. Bet dar yra kita grupė pavojų, gal net painesnių, nes jie bent dalinai slypi mūsų išeivijos politinėse ir moralinėse ydose. Tokie poleminiai išsišokimai, kurių porą pavyzdžių minėjome anksčiau, nėra tik nepavojingi kai kurių „karštų patriotų“ pasispardymai. Prisiminkime, kas buvo su 1985 metų pavasarį, kai žydų ADL (Anti-Defamation League) paskelbė, kaltinantį rytų europiečių emigrantų grupes antisemitizmu ir kampaniją sužlugdyti OSI. ADL raportas turėjo demagoginių elementų, citatų dirbtinai paimtų iš konteksto (ir tai galima įrodyti), sakyčiau net ir nesąžiningai šmeižikiškų insinuacijų rytų europiečių grupių adresu. Galima teigti, kad ADL raportas nedarė tai organizacijai garbės. Vis dėlto reikia pripažinti, kad vietomis raportas skaudžiai pataikė: viename mūsų laikraštyje išspausdintas straipsnis apie žydus kaip komunizmo kūrėjus ir kažkokių Australijos ir Naujosios Zelandijos latvių karininkų pasibaisėtinas laiškas JAV prokurorui Meese buvo katastrofiškai tiksliai cituoti. Žmonės, rašantieji tokias nesąmones, neturi nė mažiausios nuovokos apie Amerikos politinę, kultūrinę ir moralinę tikrovę.

Amerikiečių visuomenei nesvarbu, ar toks pyktis yra iššauktas neigiamų užuominų apie lietuvių „Holocaust“ filme, ar kai kurių žydų apibendrinančių kaltinimų,—jie tik atsimins mūsų politinę katastrofą Amerikos dienraščių puslapiuose. Yra realus pavojus, kad šitoks nesusivaldymas stumia lietuvių ir kitus į politinį getą ir izoliaciją. Tam tikra prasme, ADL raporto bendraautorai buvo rytų europiečių išeivijos antisemitai. Štai kam pasitarnaujame, kai nebesuvaldome

savo retorinių išsišokimų ir kai, kažkokio keistai suprasto etninio solidarumo vardan, nuo jų viešai ir garsiai neatsiribojame. Tuo klausimu yra itin gerai pasisakęs Viktoras Nakas savo straipsnyje „OSI and the Baltic Community“, tilpusiame *Lituanus* žurnale (1985 nr. 3).

Kyla dar vienas jautrus klausimas: ar verta visuomenei užstoti kiekvieną apkaltintąjį? Asmeniškai, sutinku su vieno ukrainiečio neseniai paskelbta nuomone, jog KGB tikslas yra rytų europiečius tiek išprovokuoti, kad, netekę sveikos nuovokos, jie pradėtų viešai ginti tuos, kurie to neužsipelnė. Kiekvieną apkaltintąjį be išimties pristatyti kaipo laisvės kovotoją yra ne tiktai neišmintinga, bet ir pavojinga. Taip, juridiniai visi yra nekalti, kol kaltė neįrodyta, svarbu, kad visiems būtų duota teisė gintis. Ir kitataučiai šiuos principus, manau, daugumoje tvirtai remia. Žymiai sunkiau jiems yra suprasti, kodėl viešai skelbiama, kad kaltų nėra. Nesutinku, kad bet kurio lietuvių apkaltinimas kažkaip mane kaipo lietuvių įžeidžia. Be to, tai būtų sunku amerikiečiui išaiškinti. Jei kai kurie nesąžiningai tvirtina, kad visi lietuviai kalti, tai ar mes skelbsime, kad nėra nei vieno kalto? Ar kitų nesąmones reikia remti savomis? Tvirtai reikia atmesti kolektyvinės kaltės sąvoką, bet nežinau ar jos vietoje reikia būtinai kanonizuoti kiekvieną apkaltintą rytų europietį. Tuos klausimus iškėliau, nes man atrodo, kad kai kurie mūsų pasisakymai nesuprantami kitataučiams.

Manau, kad šias problemas reikia gvildinti, nes jokie mūsų žingsniai neduos gerų rezultatų, kol neišspręsime mus politiškai kompromituojančių problemų. Nacių paieškų klausimas yra painus, daugiapusis ir sudėtingas. Jokio lengvo problemos išrišimo nėra. Bet, tuo pačiu, jokių būdų negalima pasimesti neviltyje. Suprasdami, kad Kanados situacija yra skirtinga ir etnikams palankesnė, galime labai daug pasimokyti iš mūsų šiaurės kaimynų. Per paskutinius penkis metus esu kalbėjęsis su nemažai lietuvių. Mano nuomone, yra daug blaiviai galvojančių ir padėtų suprantančių. Kai kurie juridinės veiklos pasiūlymai, ieškant teisingesnio kelio atrodo sveikintini, bet, kaip nespecialistui, būtų nesąžininga juos komentuoti.

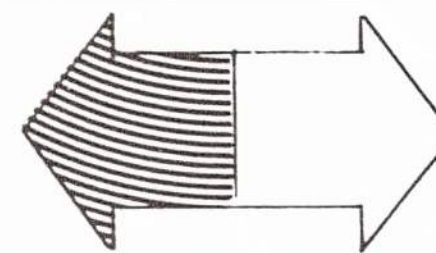
ISTORIKO ŽVILGSNIS

Čia paminėjau keletą asmeninio pobūdžio per keletą metų susikaupusių įspūdžių. Baigdamas galiu tiktai kai ką pasakyti apie savo specialybę—istoriją. Vienas, nors ir nevienintelis, šio klausimo sprendimo reikalavimas yra blaivus žvilgsnis į to laiko klaidą praeitį. Tas žvilgsnis turi būti ramus, logiškas, moksliskas, nepropagandinis. Mums nereikia gynybinės istorijos, bandančios pateisinti tai, kas nepateisinama, ar vienašališkai iškeliančios tiktai pozityvius faktus ar maloniai nuteikiančius etninius mitus. Tokia istorija jau seniai nebeturi jokio patikimumo platesnėje visuomenėje, nes ji ženklina ne tiek patriotizmą, kiek menkavertiškumo kompleksą. Tai puikiai suprato Mykolaitis-Putinas jau 1934 metais, rašydamas apie kritinės istorijos svarbą Lietuvai: „... (praeityje) faktų interpretavimas, jų nušvietimas buvo atliktas tautinės garbės reikalui ir nukeltas iš mokslinės kritinės į auklėjamą patriotiškai emocinę plotmę. Tai buvo reikalinga tautai-kūdikui. Bet štai tauta ima bręsti—ir istorijos studijos turi tarnauti nebe garbei žadinti, bet tiesai surasti“.

Atviras žvilgsnis į praeitį ras pavyzdžių ir lietuvių didvyriškumo, ir jų kančios, ir jų ryžtingumo. Tuo pačiu, tas žvilgsnis turės nukrypti ir į praeities žaizdas bei klaidas ir, vadinkime dalykus

tikruoju vardu, kai kurių nusikaltimus. Blaivi istorija, bandymas atstatyti praeitį tokią, kokia ji buvo, su visais jos teigiamais ir neigiamais bruožais, negąsdina savimi pasitikinčios ir brandžios visuomenės. Tokia istorija mums pagelbės aiškinti amerikiečiams savo unikalią ir tragišką būklę jiems suprantamomis sąvokomis. Bet nereikėtų gal žiūrėti vien jos naudingumo. Svarbiausia, tokios istorijos reikalauja paprastas sąžiningumas ir žmonėms įgimta tiesos meilė.

Saulius Sužiedėlis

ir taip,
ir ne

ČIA VISKAS GERAI, TEN VISKAS BLOGAI

Daug per daug ilgai buvome visi daltonistai ir galėjome atskirti tik dvi spalvas: juoda—balta. Pas mus viskas balta, pas juos viskas juoda. Dėkui Dievui, Lietuva jau pradeda gydytis iš to daltonizmo: ji leidžia mūsų rašytojų knygas, nors gal dar ir ne visiškai be politinės atrankos; ji rengia mūsų dailininkų parodas; ji klausosi mūsų solistų ir muzikantų koncertų. Įdomu, kad mūsų praeitos vasaros svečiai (V. Kubilius, I. Lukšaitė ir J. Vaičiūnaitė) nepagailėjo komplimentų ne tik mums, bet ir pačiai Amerikai.

Sunkiau, berods, gydomės iš to daltonizmo mes, užsienio lietuviai, ypač čia Amerikoje. *Akiračiai* tebėra kol kas tik vienintelė išimtis. Bet kiek užtat jie gauna pylos iš daltonistų, kurie vis dar neabejotinai tebedominuoja beveik visoje kitoje mūsų spaudoje. Man ypač keista buvo skaityti Hypatijos Yčaitės-Petkus laišką *Akiračių* redakcijai (1987, nr. 10), kuriame ji apkaltina *Akiračius* kultūros stoka ir tuo, kad neva pagal juos viskas, ką daro išeivija, yra blogai, o viskas, kas dedasi Lietuvoje, yra gerai. Rodos, ir aš skaitau *Akiračius* ir prieinu beveik priešingos išvados. Juk *Akiračiai*, pavyzdžiui, recenzuoja ir dažniausiai pagiria beveik kiekvieną pas mus pasirodantią knygą, nors dauguma tokių rašalų tėra niekam neverta grafo-manija. Tuo tarpu tik labai retsykliais (nežinau, kodėl dabar Lietuvoje taip pamėgo tą žodį?) aptariama viena kita knyga, išleista Lietuvoje, ir dar kartais gerokai jos autoriui užvožiant per kuprą.

Praeitų metų rudenį *The New York Times Book Review* žurnale įvyko susikirtimas tarp mums gerai pažįstamo Nobelio premijos laureato Česlovo Milošo ir lenkų išeivių atstovo prof. Stanislovo A. Blejwas. Profesorui ypač nepatiko Milošo tvirtinimas apie Amerikos lenkų „neįtikėtinai žemą kultūrinį lygį“ („the incredible cultural crudeness“). Č. Milošas, jam atsakydamas, pripažino, kad Amerikos lenkai daug nusipelnė statydami bažnyčias ir mokyklas, steigdami įvairias organizacijas ir klubus. Tačiau jis mano taip pat, kad „galbūt pretenduodami, kad viskas yra gerai, darome sau daugiau žalos, negu kritikuodami“ (1987, lapkričio 22 d. numeryje).

Manychiau, kad bent iš dalies tas tinka ir mums. Ir mes, vadindami kiekvieną parapiinį renginį akademija, daugiau kenkiame patys sau, negu keliame mūsų kultūrinį lygį. Labai gerai matėme, o dabar jau ir jie pamatė, prie ko priveda

(tęsinys sekančiame psl.)

I

Privačiam asmeniui, kuris visą gyvenimą labiau mėgo privatumą, negu bet kokį visuomeninį vaidmenį, žmogui, kurį tas pomėgis nuvedė gana toli,—tarp kitko, toli nuo tėvynės, nes geriau būti didžiausiu nevykėliu demokratijoje, negu kankiniu ar minčių valdovu despotijoje,—staiga atsirasti šioje tribūnoje yra labai nepatogu ir sunku.

Šį jausmą sustiprina ne tiek mintis apie tuos, kurie čia stovėjo anksčiau už mane, kiek atminimas tų, kuriuos toji garbė aplenkė, kurie negalėjo, kaip sakoma, tarti žodžio *urbi et orbi* nuo šios tribūnos, ir kurių visų tylėjimas tarytum ieško ir neranda tavyje išeities.

Vienintelis dalykas, kuris gali apraminti tokioje padėtyje, yra paprasta mintis, kad—pirmiausia dėl stilistinių priežasčių—rašytojas negali kalbėti už kitą rašytoją, ypač poetas už poetą; kad jeigu šioje tribūnoje atsirastų Osipas Mandelštamas, Marina Cvetajeva, Robert Frost, Anna Achmatova, Wystan Auden, jie norom nenorom kalbėtų tik savo vardu, ir, galimas daiktas, irgi jaustųsi kiek nepatogiai.

Tie šešėliai kelia man nerimą nuolat, neramina jie mane ir šiandien. Šiaip ar taip jie neskatina manęs gražbyliauti. Geriausiomis savo akimirkomis aš jaučiuosi tarsi jų suma—bet visada mažesnė, negu kiekvienas iš jų atskirai paimtas. Nes neįmanoma būti geresniu už juos popieriaus lape; neįmanoma būti geresniu už juos ir gyvenime, ir kaip tik jų gyvenimai, kad ir kokie tragiški ir kartūs jie bebūtų, dažnai verčia mane—gal dažniau negu reikia—apgaildestauti dėl laiko tėkmės. Jeigu anas pasaulis egzistuoja,—o paneigti jiems galimybę amžinai gyventi aš įstengiu ne daugiau, negu užmiršti, kad jie gyveno šičia,—jeigu anas pasaulis egzistuoja, tai jie tikriausiai man atleis, atleis ir kokybę to, ką aš rengiuosi išdėstyti: pagaliau juk ne tuo, kaip mes laikomės tribūnoje, matuojamas mūsų profesijos orumas.

Aš suminėjau tik penkis—tuos, kurių darbas ir kurių likimai man brangūs bent jau todėl, kad jei jų nebūtų, kaip žmogus ir kaip rašytojas aš būčiau mažai vertas: šiaip ar taip nestovėčiau šiandien šičia. Jų, tų šešėlių—geriau: šviesos šaltinių—lempų? žvaigždžių? buvo, žinoma, daugiau negu penki, ir kiekvienas iš jų gali įvairyti absoliutų nebylumą. Jų skaičius yra didelis kiekvieno sąmoningo literato gyvenime; mano atveju jis padvigubėja dėl tų dviejų kultūrų, kurioms aš likimo valia priklausu. Nepadedta taip pat mintis apie amžininkus ir plunksnos brolius abiejose tose kultūrose, apie poetus ir prozininkus, kurių talentus

IR TAIP, IR NE

(atkelta iš 11-to psl.)

tušti pasigyrimai. Kritika yra labai sveikas daiktas. Bet reikia kritikuoti ne tik kitus, o ypač pačius save.

Nežinau iš kur Hypatijai Yčaitėi-Petkus susidarė įspūdis, kad pagal *Akiračius* visi keliai veda į Maskvą. Man, skaitant tą gausybę straipsnių apie krikščionybės jubiliejų, kaip tik susidarė įspūdis, kad ir *Akiračiai* nuėjo tuo pačiu keliu, kaip ir beveik visa kita mūsų išeiviška spauda, būtent, kad *visi keliai veda į Rymą*. Didesnio klerikalizmo nebuvo net ir krikdemams valdant Lietuvą. Klerikalizmas, beje, yra visiškai geras žodis ir jo nereikia baidytis.

V. Trumpa

JOSEPH BRODSKY

NOBELIO PASKAITA — 1987

(© The Nobel Foundation)

aš vertinu aukščiau negu savąjį, ir kurie, atsiradę šioje tribūnoje, būtų jau seniai perėję prie reikalo, nes jie gali daugiau pasakyti pasauliui negu aš.

Todėl leisiu sau čia kai kurias pastabas—galbūt netvarkingas, neaiškias ir galinčias jus apstulbinti savo nerišlumu. Tačiau laikas, kuris man buvo duotas apmąstymui, ir pati mano profesija apgins mane, tikiuosi, nors iš dalies nuo priekaištų, kad kalbu chaotiškai. Mano profesijos žmogus retai pretenduoja į mąstymo sistemingumą; blogiausiu atveju jis pretenduoja į sistemą. Bet ir ji dažniausiai būna pasiskolinta: iš aplinkos, iš visuomeninės santvarkos, iš domėjimosi filosofija ankstyvoje jaunystėje. Niekas labiau neįtikina menininko, kad priemonės, kuriomis jis naudojasi siekdamas šio ar kito—tegu net pastovaus—tikslų, yra atsitiktinės, negu pats kūrybinis procesas, rašymo procesas. Eilės, kaip sakė Achmatova, tikrai dygsta iš šlamšto; prozos šaknys—nei kiek netauresnės.

II

Jei menas ko nors moko (ir pirmiausiai moko menininką), tai būtent to, kad žmogaus egzistencija yra privati. Būdamas seniausia—ir labiausiai pažodinė—privačios iniciatyvos forma, jis norom nenorom skatina žmoguje būtent jo individualybės, unikalumo, atskirumo pojūtį—versdamas jį iš visuomeninio gyvulių asmenybe. Daug kuo galima dalytis: duona, guoliu, įsitikinimais, mylimąja—bet ne, sakysime, Rainer Maria Rilke eilėraščių. Meno kūrinys, ypač literatūra ir, tarp kitko, eilėraštis kreipiasi į žmogų *tête-a-tête*, užmegzdamas su juo tiesioginį, be tarpininkų ryšį. Kaip tik dėl to nelabai mėgsta meną aplamai, ypač literatūrą ir, tarp kitko, poeziją visuotinės gerovės siūlytojai, masių valdovai, istorinės būtinybės šaukliai. Nes ten, kur praeita meno, kur perskaitytas eilėraštis, jie randa vietoje laukiamos sandoros ir vienybės—abejingumą ir balsų įvairovę, vietoje pasiryžimo veikti—dėmesio stoką ir pasišlykštėjimą. Kitaip tariant, į nulių, kuriais visuotinės gerovės siūlytojai ir masių valdovai trokšta operuoti, menas įrašo „tašką, tašką, kablelį ir brūkšnį“, paversdamas kiekvieną nulį tegu nevisada simpatingu, bet žmogišku snukučiu.

Didysis Baratynskis, kalbėdamas apie savo Mūžą, charakterizavo ją kaip turinčią „savitą veido išraišką“. Tos savitos išraiškos įgijimas matyt, ir yra individualiosios egzistencijos prasmė, nes tam savitumui mes tarsi jau parengti genetiškai. Vis vien, ar žmogus yra rašytojas, ar skaitytojas, jo užduotis—pirmiausia išgyventi savą, o ne primestą ar iš šalies įsakytą, nors ir kilnių kilniausiai atrodantį gyvenimą. Nes gyvenimą kiekvienas turime tik vieną, ir gerai žinome, kuo visa tai baigiasi. Būtų nesmagu išseikvoti tą vienintelę progą svetimos išvaizdos, svetimos patirties atkartojimui, tautologijai—juo skaudžiau, nes istorinės būtinybės šaukliai, kuriems raginant žmogus linkęs tą tautologiją priimti, į grabą drauge su juo neatsiguls ir ačiū nepasakys.

Kalba ir, manytina, literatūra—senesni, labiau neišvengiami ir ilgaamžiai dalykai, negu bet kokia visuomeninės organizacijos forma. Pasipiktinimas, ironija ar abejingumas, kuriuos literatūra dažnai pareiškia valdžiai, iš esmės yra pastovaus, geriau pasakius begalinio dalyko reakcija prieš laikiną ir

ribotą dalyką.

Šiaip ar taip, kol valstybė leidžia sau kištis į literatūros reikalus, literatūra turi teisę kištis į valstybės reikalus. Politinė sistema, visuomeninės santvarkos forma, kaip iš viso bet kokia sistema, yra pagal definiciją forma būtojo laiko, bandančio primesti save esamajam (o dažnai ir būsimajam) laikui, ir žmogus, kurio profesija yra kalba—paskutinytis, kuris išdrįs apie tai užmiršti. Iš tikrųjų rašytojui pavojinga ne tiek galimybė (dažnai realybė), kad valstybė ims jį persekioti, kiek galimybė, jog jį užhipnotizuos tos valstybės siaubingi ar pamažu gerėjantys—bet visada laikini—bruožai.

Valstybės filosofija, jos etika, nekalbant jau apie jos estetiką—visada „vakar“; kalba, literatūra—visada „šiandien“ ir dažnai—ypač jei ši ar kita politinė sistema pasižymi ortodoksizmu—net ir „rytoj“. Vienas iš literatūros nuopelnų ir yra tai, kad ji leidžia žmogui patikslinti jo egzistencijos laiką, išsiskirti tiek pirmtakų, tiek panašių į save minioje, išvengti tautologijos, tai yra likimo, kurį pagrazina garbingas „istorijos aukos“ vardas. Menas aplamai ir literatūra atskirai paimta tuo ir nuostabūs, tuo ir skiriasi nuo gyvenimo, kad nenori kartotis. Kasdieniniame gyvenime jūs galite papasakoti tą patį anekdotą tris kartus—ir tris kartus, sukėlęs juoką, tapsite kompanijos siela. Mene tokia elgsenos forma vadinasi „klišė“. Menas yra pabūklas be atatrakos, ir jo plėtotę lemia ne menininko asmenybė, o pačios medžiagos dinamika ir logika, ankstesnysis likimas priemonių, kurios reikalauja rasti (ar pasufleruota) kaskart kokybiškai naują estetinį sprendimą. Turėdamas savą genealogiją, dinamiką, logiką ir ateitį, menas nėra sinonimiškas istorijai, geriausiu atveju yra jai lygiagretus, ir jo esimo būdas—kaskart naujos estetikos realybės kūrimas. Štai kodėl jis dažnai atsiranda „priešakyje progreso“, priešakyje istorijos, kurios svarbiausias instrumentas yra—gal patikslinsime Marksą?—būtent klišė.

Šiandien nepaprastai paplitęs tvirtinimas, kad rašytojas, ypač poetas, turi naudotis savo kūrinuose gatvės kalba, minios kalba. Nors tas tvirtinimas atrodo demokratiškas ir teikia rašytojui apčiuopiamos praktinės naudos, jis yra kvailas: tai tik mėginimas pajungti meną, šiuo atveju literatūrą, istorijai. Tik tada, jei mes nusprendėme, jog „sapiens“ turi liautis plėtojės, literatūrai pridera kalbėti liaudies kalba. Priešingu atveju liaudžiai pridera kalbėti literatūros kalba. Bet kokia nauja estetikinė realybė patikslina žmogui jo etinę realybę. Nes estetika—etikos motina; sąvokos „gerai“ ir „blogai“—pirmiausia estetikos sąvokos, ankstesnės už „gėrio“ ir „blogio“ kategorijas. Etikoje ne „viskas leista“ kaip tik todėl, kad estetikoje ne „viskas leista“, todėl, kad spalvų kiekis spektre ribotas. Nemokąs protauti kūdikis, kuris verkdamas atstumia nepažįstamą žmogų ar, priešingai, tiesia jam rankas—atstumia jį ar linksta prie jo, instinktyviai darydamas estetinį, o ne etinį sprendimą.

Estetinis sprendimas visada individualus, ir estetinis pergyvenimas—visada privatus pergyvenimas. Bet kuri nauja estetikinė realybė paverčia žmogų, kuris ją pergyvena, dar privatesniu asmeniu, ir tasai privatumas, kartais įgaunąs literatūrinio (ar kokio kito) skonio pavidalą, jau pats

savaime gali virsti apsigynimo nuo vergijos forma, nors ir ne garantija. Nes žmogus, įgijęs skonį, tarp kitko ir literatūrinį, tampa ne toks atidus pakartojimams bei ritmiškiems užkeikimams, kurie būdingi bet kokiai politinės demagogijos formai. Čia svarbus ne tiek faktas, kad dorybė nėra šedevrų kūrimo garantija, kiek faktas, kad blogis, ypač politinis—visada blogas stilistas. Juo turtingesnė individo estėtinė patirtis, juo tvirtesnis jo skonis, tuo aiškesni jo moraliniai sprendimai, tuo jis laisvesnis—nors galbūt ir ne laimingesnis.

Kaip tik šia, veikiau taikomąja, negu platoniską prasme dera suprasti Dostojevskio posakį, kad „grožis išganys pasaulį“ ar Matthew Arnold'o žodžius, kad „mus išgelbės poezija“. Pasaulio tikriausiai išgelbėti jau nepavyks, bet atskirą žmogų visada galima. Estėtinė pagava žmoguje plėtojasi itin staigiai, nes netgi nevisai suprasdamas, kas jis yra ir kas jam iš tikrųjų reikalinga, žmogus paprastai instinktyviai žino, kas jam nepatinka ir kas jam nesmagu. Antropologine prasme, kartoju, žmogus yra pirmiau estėtinė negu etinė būtybė. Todėl menas, tarp kitko literatūra—ne šalutinis rūšies plėtotės produktas, o kaip tik atvirkščiai. Jeigu tai, kas skiria mus nuo kitų gyvulių karalijos atstovų, yra kalba, tai literatūra ir tarp kitko poezija, būdamos aukščiausiaja kalbos forma, yra, apytikriai išsireiškiant, mūsų rūšies tikslas.

Nesu linkęs visus ligi vieno mokyti eilėdaros ir kompozicijos; tačiau visuomenės skirstymas į inteligentiją ir visus kitus man atrodo nepriimtinas. Moraliniu požiūriu tas skirstymas analogiškas visuomenės skirstymui į turtingus ir beturčius; bet jei socialinės nelygybės buvimui dar gali būti įsivaizduojamas kažkoks grynai fizinis, materialinis pagrindas, intelektualinei nelygybei toks pagrindas neįmanomas. Ką bekalbėsi, šia prasme lygybė mums užtikrina prigimtį. Šneku ne apie išsilavinimą, o apie kalbinį išsilavinimą: mažiausias netikslumas kalbos sferoje sukelia grėsmę, kad į žmogaus gyvenimą įsiterps klaidingi sprendimai. Literatūros egzistavimas suponuoja egzistavimą literatūros lygmenyje—ir ne tik moralės, bet ir leksikos atžvilgiu. Jei muzikos kūrinys dar palieka žmogui galimybę rinktis pasyvų klausytojo ar aktyvų atlikėjo vaidmenį, literatūros kūrinys—nes literatūra, anot Montalės, yra beviltiškai semantinis menas—pasmerkia jį tik atlikėjo vaidmeniui.

Man rodos, žmogui derėtų tą vaidmenį vaidinti dažniau, negu bet kurį kitą. Dar daugiau, man rodos, kad tas vaidmuo dėl populiacinio sprogimo ir ryšium su juo didėjančio visuomenės atomizavimo, t.y. didėjančios individo izoliacijos, darosi vis labiau neišvengiamas. Nemanyčiau, kad žinau apie gyvenimą daugiau, negu bet kuris mano metų sulaukęs žmogus, bet man rodos, kad knyga kaip pašnekovas patikimesnė už draugą ar mylimąją. Romanas ar eilėraštis—ne monologas, o rašytojo pašnekovesys su skaitytoju: pašnekovesys, kartoju, itin privatus, jei norite—abipus mizantropiškas, visus kitus žmones nušalinąs. Ir to pašnekėsio akimirką rašytojas lygus skaitytojui, kaip, beje, ir atvirkščiai, vis vien, ar tai didis rašytojas, ar ne. Ta lygybė—sąmonės lygybė, ir ji pasilieka su žmogumi visą gyvenimą migloto ar aiškaus atminimo pavidalu, ir anksčiau ar vėliau, vietoje ar ne vietoje, nulemia individo elgseną. Kaip tik tai turiu galvoje, kalbėdamas apie atlikėjo vaidmenį, juo natūralesnį kadangi romanas arba eilėraštis yra rašytojo ir skaitytojo abipusės vienvakės padarinys.

Mūsų rūšies istorijoje, „sapienso“ istorijoje, knyga yra antropologinis fenomenas, esmėje analogiškas rato išradimui. Atsiradusi tam, kad leistų

mums suprasti ne tiek mūsų ištakas, kiek tai, ką sugeba šitas „sapiens“, knyga yra priemonė judėti patirties erdvėje verčiamo lapo greitumu. Savo ruožtu tas judėjimas, kaip kiekvienas judėjimas, virsta bėgimu nuo bendro vardiklio, nuo bandymo primesti to vardiklio brūkšnį, kuris anksčiau nepakildavo aukščiau juosmens, mūsų širdžiai, mūsų sąmonei, mūsų vaizduotei. Tas bėgimas—bėgimas link savitos veido išraiškos, link skaitiklio, link asmenybės, link privatumo. Nesvarbu pagal kieno paveikslą mes sutverti, mūsų jau penki milijardai, ir kitos ateities, išskyrus meno apibrėžtąją, žmogus neturi. Priešingu atveju mūsų laukia praeitis—pirmiausia politinė, su visomis jos masinėmis policinėmis grožybėmis.

Šiaip ar taip padėtis, kai menas aplamai ir tarp kitko literatūra yra visuomenėje mažumos turtas (prerogatyva), man atrodo, nesveika ir grėsminga. Aš neragu, kad valstybę atstotų biblioteka,—nors ta mintis ne kartą mane lankė,—bet aš neabejoju: jeigu rinktume mūsų valdovus pagal jų skaitytojišką patirtį, o ne pagal jų politines programas, žemėje būtų mažiau skausmo. Manau, kad mūsų likimų potencialų tvarkytoją reikėtų klausti pirmiausia ne apie tai, kokį užsienio politikos kursą jis įsivaizduoja, o apie tai, kaip jis žiūri į Stendhalį, Dickensą, Dostojevskį. Jau vien dėl to, kad būtent žmonių įvairumas ir baurumas yra literatūros kasdieninė duona, ji, literatūra, virsta patikimu priešuodžiu nuo bet kokių—esamų ir būsimų—pastangų totaliai, masiškai spręsti žmogiškosios egzistencijos problemas. Bent jau kaip moralinės apdraudos sistema ji kur kas efektyvesnė, negu ši ar kita tikėjimų sistema ar filosofinė doktrina.

Kadangi negali būti įstatymų, kurie mus gintų nuo mūsų pačių, joks kriminalinis kodeksas nenumato bausmių už nusikaltimus prieš literatūrą. Ir iš tų nusikaltimų sunkiausias yra ne autorių persekiojimas, ne cenzūros varžtai ir t.t., ne knygų mėtymas į laužą. Esti sunkesnis nusikaltimas—panieka knygoms, jų neskaitymas. Už tą nusikaltimą žmogus sumoka visu savo gyvenimu; o jei tuo nusikalsta tauta—ji sumoka už tai savo istorija. Gyvendamas šalyje, kurioje gyvenu, pirmasis būčiau linkęs patikėti, kad esama tam tikros proporcijos tarp žmogaus materialinės gerovės ir jo literatūrinio tamsumo; bet mane nuo to sulaiko istorija šalies, kurioje gimiau ir augau. Nes Rusijos tragedija, jei kalbėsime apie jos priežasčių-pasekmių minimumą, jei ribosimės apytikre formule—tai kaip tik tragedija visuomenės, kurioje literatūra tapo mažumos, garsiosios rusų inteligentijos prerogatyva.

Nenoriu plačiai aptarti šios temos, nenoriu šito vakaro aptemdyti mintimis apie dešimtis milijonų žmonių gyvybių, kurias išžudė irgi milijonai,—nes tai, kas vyko Rusijoje pirmojoje XX amžiaus pusėje, vyko dar neišplitus automatiniams šaudymo įtaisams,—idant triumfuotų politinė doktrina, kuri todėl ir yra netikusi, kad savo įgyvendinimui reikalauja žmonių aukų. Tiek tepasakysiu, kad—deja, ne iš patirties, grynai teoriškai—esu įsitikinęs, jog žmogui, prisiskaičiusiam Dickenso, sunkiau iššauti į kitą žmogų vardan bet kurios idėjos, negu tam, kuris Dickenso neskaityt. Ir aš kalbu kaip tik apie Dickensą, Stendhalį, Dostojevskį, Flaubertą, Balzacą, Mellville'o ir t.t., kitaip sakant, literatūros skaitymą, o ne apie raštingumą, ne apie išsilavinimą. Juk raštingas, išsilavinęs žmogus puikiausiai gali, perskaitęs šio ar tokio politinį traktatą, nudėti kitą žmogų ir tuo metu netgi patirti idėjinį malonumą. Leninas buvo raštingas, Stalinas buvo raštingas, Hitleris irgi; Mao Zedongas, tasai

net eilėraščius rašė; tačiau jų aukų skaičius gerokai viršija jų perskaitytų knygų skaičių.

Dar neperėjęs prie poezijos, norėčiau pridurti, kad rusų patirtį vertėtų suvokti kaip perspėjimą, bent jau todėl, kad Vakarų socialinė struktūra aplamai ligi šiol analogiška tam, kas egzistavo Rusijoje ligi 1917 metų. (Beje, kaip tik tuo aiškintinas rusų psichologinio XIX amžiaus romano populiarumas Vakaruose ir reliatyvi dabartinės rusų prozos nesėkmė. Visuomeniniai santykiai, susiklostę Rusijoje XX amžiuje, tikriausiai atrodo skaitytojui tokie pat keisti, kaip ir personažų vardai, ir kliudo su jais identifikuotis). Pavyzdžiui, vien tik politinių partijų 1917 metų spalio perversmo išvakarėse Rusijoje buvo tikrai nei kiek ne mažiau, negu šiandien JAV ar Didžiojoje Britanijoje. Kitaip tariant, objektyvus asmuo galėtų pastebėti, jog XIX amžiaus Vakaruose tam tikra prasme tebetrunka. Rusijoje jis baigėsi; ir jei aš sakau, kad jis baigėsi tragedija, tai pirmiausia dėl gausybės žmonių aukų, atsiradusių šio socialinio bei chronologinio pasikeitimo rezultate. Tikroje tragedijoje žūva ne herojus—žūva choras.

III

Nors žmogui, kurio gimtoji kalba yra rusų, pašnekėsiai apie politinį blogį yra tokie pat natūralūs, kaip ir virškinimas, dabar norėčiau pereiti prie kitos temos. Pašnekėsiai apie akivaizdžius daiktus turi tą ydą, kad tvirkina sąmonę savo lengvumu, lengvai įgyjamu teisumo pojūčiu. Čia ir slypi jų pagunda, savo prigimtimi panaši į blogio kaltininko—socialinio reformatoriaus pagundą. Šios pagundos suvokimas ir jos įveikimas iš dalies lėmė daugelio mano amžininkų likimus, nekalbant jau apie mano plunksnos brolius, apie literatūrą, kurią jų plunksnos sukūrė. Ji, toji literatūra, nebuvo nei bėgimas nuo istorijos, nei atminties slopinimas, nors iš šalies taip gali pasirodyti. „Kaip galima kurti muziką po Auschwitzo?“—klausia Adorno, ir žmogus, susipažinęs su Rusijos istorija, gali pakartoti jo klausimą, pakeitęs tiktai kaceto pavadinimą,—pakartoti, ko gero, net įsakmiau, nes žmonių Stalino lageriuose žuvo kur kas daugiau, negu vokiečių lageriuose. „O“ kaip galima po Auschwitzo pusryčiauti?“—sykį pastebėjo į tai atsakydamas amerikiečių poetas Mark Strand. Karta, kuriai aš priklausau, šiaip ar taip įstengė sukurti tą muziką.

Toji karta — karta, gimusi kaip tik tuomet, kai Auschwitzo krematoriumai veikė visu pajėgumu, kai Stalinas buvo savosios neva dieviškos, absoliučios, sakytum, pačios gamtos sankcionuotos valdžios zenite, atėjo į pasaulį, kaip iš visko atrodo, idant tėtų tai, kas teoriškai turėjo nutrūkti tuose krematoriumuose ir bevėrdžiuose broliškuose stalininio archipelago kapuose. Tas faktas, kad ne viskas nutrūko,—bent jau Rusijoje,—yra nemaža dalimi mano kartos nuopelnas, ir aš ne mažiau didžiuojuosi tuo, kad jai priklausau, negu tuo, kad šiandien ščia stoviu.

Ir tas faktas, kad šiandien ščia stoviu, įrodo, jog pripažįstami šios kartos nuopelnai kultūrai; atsiminę Mandelštamą, pridurčiau—pasaulinei kultūrai. Žvelgdamas atgal, galiu pasakyti, jog mes pradėjome tuščioje—tiksliau, visiškai nuniokotoje ir dėl to gąsdinančioje vietoje, ir veikiau intuityviai, negu sąmoningai stengėmės būtent atkurti kultūros tęstinumo efektą, atstatyti jos formas ir tropus, užpildyti jos negausias išlikusias ir dažnai visiškai sukompromituotas formas mūsų pačių nauju—ar bent taip mums atrodžiusiu—moderniu turiniu.

(tęsinys sekančiame psl.)

NOBELIO . . .

(atkelta iš 13-to psl.)

Tikriausiai buvo ir kitas kelias — dar didesnė deformacija, skeveldrų ir griuvėsių poetika, minimalizmas, pertrauktas alsavimas. Jei mes to kelio atsisakėme, tai visai ne todėl, kad jis mums atrodė savęs dramatinizavimas, ar kad buvome nepaprastai įkvėpti minties, jog dera išsaugoti mums žinomų kultūros formų paveldėtąjį taurumą (mūsų sąmonėje jos prilygo žmogiškojo orumo formoms). Atsisakėme to kelio, nes iš tikrųjų rinkomės ne patys: rinkosi kultūra, ir jos pasirinkimas vėlgi buvo estetinis, o ne moralinis. Aišku, žmogui natūraliau laikyti save ne kultūros įrankiu, o atvirkščiai—jos kūrėju ir sergėtoju. Tačiau jei šiandien teigiu priešingą nuomonę, tai ne todėl, kad savotiškai žavų XX amžiaus pabaigoje naujais žodžiais atkartoti Plotiną, lordą Shaftesbury, Schellingą ar Novalį, bet todėl, kad kas jau kas, o poetas visada žino, jog tai, ką paprastai vadiname Mūzos balsu, yra iš tikrųjų kalbos diktatas; jog ne kalba yra poeto įnagis, o poetas yra priemonė, kuria kalba pratęsia savo esimą. Na, o kalba—net jei įsivaizduotume ją kaip kažkokį gyvą padarą (tai būtų, tiesą pasakius, teisinga)—etinių pasirinkimų daryti negali.

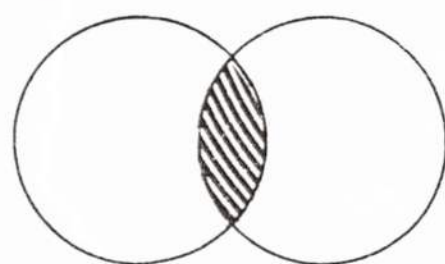
Žmogus ima rašyti eiles įvairiais sumetimais: kad užkariautų mylimosios širdį, kad išreikštų savo požiūrį į aplinkinę tikrovę,—vis vien, ar tai kraštovaizdis, ar valstybė,—kad įamžintų dvasinę būseną, kurioje šią akimirką yra, kad paliktų—kaip jam šią minutę atrodo—pėdsaką žemėje. Jis griebiasi tos formos—eilėraščio—greičiausiai dėl nesąmoningos imitacijos: juodas vertikalus žodžių krešulys balto lapo viduryje turbūt primena žmogui jo paties padėtį pasaulyje, erdvės proporciją jo kūno atžvilgiu. Bet vis vien, kokiais sumetimais jis imasi plunksnos, ir vis vien, kokį poveikį daro jo plunksnos gaminyje auditorijai,—didelei ar mažai, nesvarbu,—pirmoji jo užmojo pasekmė yra pojūtis, jog jis užmezga tiesioginį ryšį su kalba, tiksliau, tuoj pat darosi priklausomas nuo jos, nuo visko, kas ja jau pasakyta, parašyta, įgyvendinta.

Ta priklausomybė — absoliuti, despotiška, bet ji ir išlaisvina. Nes kalba, būdama visada vyresnė už rašytoją, dar turi labai daug išcentrinės energijos, kurią jai suteikia jos potencialas laike—tai yra, visas jai duotas būsimas laikas. Ir tą potencialą lemia ne tiek kalbą vartojančių žmonių skaičius, nors iš dalies ir jis, kiek ta kalba kuriamo eilėraščio

kokybė. Gana atsiminti antikinius graikų ir romėnų autorius, gana atsiminti Dante. Tai, kas šiandien kuriama, pavyzdžiui, rusiškai arba angliškai, garantuoja tų kalbų išlikimą sekantį tūkstantį metų. Poetas, kartoju, yra kalbos egzistavimo priemonė. Arba, kaip sakė didysis Auden, jis yra tas, kuo kalba gyva. Nebebus manęs, šias eilutes rašančio, nebėbus jūsų, jas skaitančių, bet kalba, kuria jos parašytos ir kuria jūs jas skaitote, išliks—ne tik todėl, kad kalba ilgiau gyvena už žmogų, bet ir todėl, kad ji geriau už jį moka keistis.

Tačiau rašantysis eilėraščių rašo jį ne todėl, kad tikisi pomirtinės šlovės, nors jis dažnai viliasi, jog eilėraščių jį pergyvens, tegu ir neilgai. Rašantysis eilėraščių rašo jį todėl, kad kalba jam sufleruota ar tiesiog diktuoja sekančią eilutę. Pradėdamas eilėraščių, poetas paprastai nežino, kuo jis baigsis, ir kartais būna labai nustebintas to, kas jam išejo, nes dažnai išeina geriau, negu jis manė, dažnai jo mintis eina toliau, negu poetas buvo numatęs. Tai ir yra toji minutė, kada kalbos ateitis įsikiša į jos dabartį. Esti, kaip žinome, trys pažinimo metodai: analitinis, intuityvus ir metodas, kuriuo naudojosi Biblijos pranašai—per apreiškimą. Poezija tuo skiriasi nuo kitų literatūros formų, kad naudojasi visais trimis kartu (linkdama daugiau prie antrojo ir trečiojo), nes visi trys yra duoti kalboje; ir kartais vienu žodžiu, vienu rimu eiliuotojui pavyksta atsidurti ten, kur niekas anksčiau nėra buvęs,—ir gal toliau, negu jis pats norėtų. Rašantysis eilėraščių rašo jį pirmiausia todėl, kad eiliavimas—kolosalus sąmonės, mąstymo, pasaulėjautos greitintojas. Sykį išbandęs tą pagreitinimą, žmogus jau nebegali liautis kartojęs tos patirties, jis ima priklausyti nuo šio proceso, kaip imama priklausyti nuo narkotikų ar alkoholio. Žmogus, tokiu būdu priklausęs nuo kalbos, manyčiau, ir vadinasi poetu. □

Iš rusų kalbos vertė T. Venclova

atvirai kalbant

LIETUVIŠKO MIUZIKLO GARSINIMAS IR ATGARSIAI

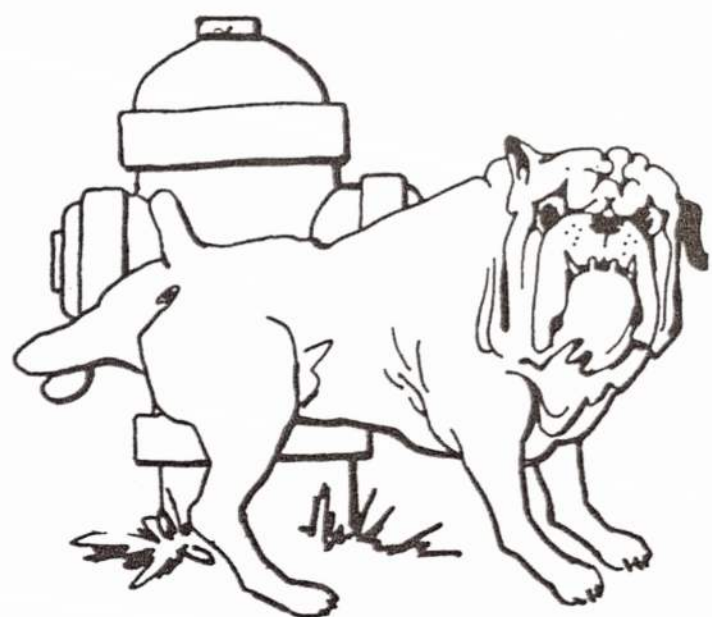
— Lemtis suvedė sovietinį veikalą su Madisonu,—skelbė šių metų sausio 24 d. *Wisconsin*

State Journal dienraščio sekmadieninio priedo „Showcase“ pirmoji antraštė, reklamuodama roko operos *Meilė ir mirtis Veronoje* premjerą, įvykusią vasario 12 d. Madisono „Isthmus Playhouse“ teatre, kurios spektakliai savaitgaliais buvo kartojami iki vasario mėnesio galo. Reportažo pradžioje painformavęs, jog šis miuziklas yra atkeliavęs iš Sovietų Sąjungos, kur jis turėjęs didžiulį pasisekimą („a smash hit in the Soviet Union“) laikraščio reporteris John'as Newhouse'as spalvingai aprašinėja ilgą ir vingiuotą veikalo kelią nuo Vilniaus iki Madisono. Svarbiausias to kelio stotis ar taškus skaitytojas jau žino iš mūsų korespondento pasikalbėjimo su veikalo režisierė Nancy Thurow pereinamoje *Akiračių* numeryje: jos dukterė, vaidinanti New Yorke, prisiuntė „Sovietų Teatro trimėnesinį“ žurnalą, kuriame radusi ją sudominusio pastatymo *Meilė ir mirtis Veronoje* nuotrauką; pasiuntus žurnale rastą formą į Sovietų Sąjungos autorių teisių įstaigą, buvo gauta pastatymo plokštelė, o netrukus ir leidimas veikalą statyti. Daug ilgiau teko laukti teksto ir pilno pastatymo įrašo. Kaip tik su tuo susijusius vargus J. Newhouse'as ir aprašo.

Gavus sutikimą statyti ir paskelbus „Vakarų pasaulio premjeros“ sumanymą, iš Vilniaus buvo gautas pranešimas, jog skriptas ir įrašas yra išsiųsti, tačiau jų nesulaukta. Laiškai likdavo neatsakyti, o bandymai susisiekti telefonu—nesėkmingi. Tada režisierė netikėtai buvusi pakviesta į komiteto, svarstančio Vilniaus ir Madisono sugiminiavimo klausimą, posėdį. Ten ji susipažinusi su Vilniaus miesto burmistru ir jo prašiusi veikalo siuntimą paskubinti. Pažadai tokiais ir liko, o reikalas nejudėjo iš vietos. Čia likimas atsiuntęs pas režisierę vietinį jaunuolį Tim'į Glass'ą, kuris pasisakęs vykstant su jaunimo grupe į Rusiją ir visą savaitę praleisiant Vilniuje. Nesisekė ir ten. Ir Vilniaus viešbutyje ir autorystės įstaigoje kartojo ta pati istorija: „jie nemokėjo angliškai, aš nemokėjau rusiškai“ ir susisiekti nepavykdavę. Pagaliau atsiradęs veikalo kompozitorius Kęstas. Po pusantros dienos pasivaikščiojimų po Vilnių Kęstas buvęs Timio įtikintas, kad CTM (veikalą Madisone statantis teatras) savo uždavinį tikrai puikiai atliksias . . .

Timis poniai Thurow parvežęs Kęsto telefono numerį, tačiau ir vėl: nuolatiniai režisierės skambinimai kompozitoriui likdavo neatsakyti. Čia vėl įsikišęs likimas miestų sugiminiavimo komitete pasirodžiusios vilnietės Aldonos Ceplejienės asmenyje. Ji pažadėjusi laišką nuvežti į Vilnių ir jį asmeniškai įteikti . . . Vėl stojusi tylą, kol kartą,

Prieš porą mėnesių Čikagos lietuvių moterų klubas, tas pats kur rengia „Gintaro balius“, skirstydamas savo metinį pelną, paskyrė 100 dolerių ir

Drausmės sargyboje

AGENTŲ MEDŽIOKLĖJE

BULDOGO NUOTYKIAI

lietuviui disidentui, iškėlėjusiam daugelį metų rusų kalėjimuose ir gulaguose. Pinigus, kaip įprasta, pervedė per BALFą.

Dėl to aš nė uodegos būčiau nesuvizginęs, nes tai juk įprastas dalykas.

Tačiau į sausio 20 d. moterų klubo susirinkimą atėjo BALFo pirminkė M. Rudienė, kuri taip pat yra ir klubo garbės narė.

Čia aš pastačiau ausis.

Gerbiamoji ir garbinamoji Rudienė pareiškė, kad anas disidentas esąs KGB agentas, išpūstom kišenėm dolerių, kuris Romoje per krikščionybės

minėjimą dėvėjęs 700 dol. vertės akinius ir dėl to esąs nevertas lietuvių paramos. Dėl to gerbiamoji ir garbinamoji tą 100 dol. nukreipusi savo nuožiūra kitiems, reikalingesniems, sušelpiti. Kam—ji nepasakė.

Tada aš atsistočiau, pasipurčiau ir ėmiau urgėti, pasirodęs griebti KGB agentams už kelnių.

Gerbiamoji ir garbinamoji toliau aiškino, jog ji žinanti šimtus KGB agentų, kurie laisvai belaksto po Ameriką dėl šios aplaidumo ir dėl Gorbačiovo persitvarkiusio gudrumo.

Čia aš nebeįstovėjau ir ėmiau garsiai loti. Mano lojimas buvo

didelis kontrastas susirinkusioms avėlėms,—atsiprašau, moterims,—kurios net nesubliovė, kai jų gerbiama ir garbinama narė savavališkai panaikino klubo nutarimą ir naujai paskyrė tą pačią klubo auką „savo nuožiūra“, net nepasakydama kam, o ir apšmeižė pagalbos reikalingą persekiotą tautietį, pakartodama insinuacijas, kurias pirmoji paskelbė vilniškė *Tiesa* . . .

Mano šuniška galva, ta gerbiama ir garbinama dama neseniai ne tik keistai pradėjo rengtis, bet dar keičiau kalbėti, o keičiausiai—elgtis. Ir pagalvojau, ar neserga ji makartimanija, kuri kadaise buvo smarkiai paplitusi žmonėse. Bet kadangi aš ne psichiatras, tai išbėgau į lauką ir pakėliau koją prie hidranto. Kad būtų lengviau . . .

Akiračiai nr. 3 (197)

antrą valandą nakties, suskambėjęs telefonas. Išgirdusi kažką kalbant lyg ispaniškai ponia Thurow padėjusi ragelį. Tačiau telefonas ir vėl suskambėjęs, bet dabar tas pats balsas ištars ir vieną žodį—Vilnius. Tai buvęs Kestas. Jis prašęs (kad ir žinodamas, jog tai nemandagu) pakabinti ragelį ir paskambinti jam atgal, nes pokalbis jau kainuoja jam viso mėnesio algą . . .

Tada jau skambinusi ponia Thurow. Daug kartų. Po \$2.00 už minutę sąskaitos pasiekdavę ir \$150 ir \$350 . . . Kestas sakėsi sudaręs 50 instrumentų orkestrą, įgrojęs visą veikalo muziką į magnetofono juostas, kurias siunčias režisieri . . . Bet juostos vis nesirodė . . . Tačiau likimas lėmęs taip, kad newjorkietė lietuvė Audra Misiūnienė, viešėjusi Vilniuje, per draugus iš Jaunimo teatro gavusi juostas ir iš New Yorko pasiuntusi jas režisieri.

— Tai stebuklinga muzika! Yra ten ir „boogies“ (turima galvoje „boogie-woogie“—primityvi šio krašto negrų kapeloms charakteringa muzika—ATA) ir džiazas ir Hammerstein'o ir roko. Kestas pritaiko muziką veikėjų charakteriams,—pasakoja reporteriui P. Thurow, dabar prieidama prie sunkumų, su kuriais susidūrė kompozitorius, norėdamas, jau savo pinigais, atvykti į Madisono premjerą.

Pirmiausia reikėjo jam leidimo. Buvo rašomi laišakai rusų ambasadoriui Vašingtone ir amerikiečių ambasadoriui Maskvoje. Nieko. Rašė ir Wisconsin senatoriai, ir kongresmanai. Nieko. Laiškas Rusijos kultūros ministeriui. Nieko. Pagaliau pasiųstas registruotas laiškas sovietų vado Gorbačiovo žmonai Raisai, jiems besilankant viršūnių konferencijoje Vašingtone . . . Tada ir vėl įsikis lemtis ir leidimas buvo gautas . . .

Dabar rašoma ir apie vis didėjančią įsitraukimą režisierės dukters Jane Thurow, kuriai likimas lėmė miuzikle atlikti Džulietos rolę. O ir pačiame veikale dabar jau įžiūrima nebe vien meilės istorija dviejų jaunuolių, kuriuos skiria ilgametė jų tėvų nesantika:

— Mums veikalą berepetuojant vis ryškėjo panašumas tarp jame vaizduojamos dviejų šeimų neapykantos ir grėsmingos priešingybės JAV ir Rusijos santykiuose . . . Veikalo tema, mums rodos, yra ta, kad senųjų neapykanta neša mirtį jauniems ir meilė tėra vienintelė išeitis ir atsakymas.

Reportažas mums įdomus ne vien tuo, kad nupasakoja nelengvą lietuviško veikalo kelią amerikiečių scenon („Mus skiria didžiulis okeanas ir kartais dalykai jame nuskęsta arba pražūna“, kalbant Kesto Antanėlio žodžiais vėliau atpasakotais režisierės N. Thurow), bet ir dėl to, kad amerikiečiui skaitytojui sudaromas įspūdis, jog tai tipiškas **sovietinis** veikalas, kad Lietuva tėra kažkokia Rusijos provincija, kurioje ir kalbama vien tik rusiškai. Tiesa, reportažo pradžioje du kartus šalia Vilniaus paminimas ir Lietuvos vardas, niekada neleidžiant suvokti, kad tai atskira valstybė

ar tauta, tačiau Rusija (ne Sovietų Sąjunga!) minima bent dešimtį kartų, įskaitant ir parašą po kompozitoriaus fotografiją: „Tim Glass and the Kestas family in Vilnius, Russia“. Tik šitaip, beje, kompozitorius ir vadinamas visur, ilgokame reportaže jo pavardės nė karto nepaminint . . .

Tiesa, programos sąsiuvinėlyje jau visai teisingai įrašomos ne tik muziko Kestučio Antanėlio, bet ir libretisto Sigit Gedos pavardės, pridėdant net lietuvišką veikalo pavadinimą, tačiau ir čia pabrėžiama, jog tai „**sovietinis** miuziklas“. Gal pasidžiaugti reikėtų, kad visas puslapis skiriamas suminėti juostą (kuri pastatyme buvo naudota orkestro vietoje) įgrojusių muzikantų pavardėms, pūra neesminių klaidelių tepadarant tik lietuviškuose instrumentų pavadinimuose ir kiek sudarkant pažodinio libreto vertėjo Viliaus Dundzilos vidurinį vardą (Luicas?). Stambesnė klaida įviliama kompozitoriaus biografijoje, kur jo žmona, vilniškio pastatymo pirmoji Džulietė, vadinama Janina Anteliene . . . Vardų teisingumas programose juo labiau svarbus, nes jomis naudojasi (kas, deja, jau pasitvirtino) ne tik šiandieniniai recenzentai, bet ir rytojaus kronikininkai . . .

Viršuj išvardintus netikslumus bent dalinai atitaisė to paties dienraščio recenzentas Steve Groark'as, savo gana santuriame įvertinime veikalą visada apibūdindamas „lietuvišku“, dar recenzijos pradžioje pabrėždamas, kad ir pati stipriausioji vieta šiame pastatyme buvusi ta, kurioje Džulietė, prieš išgerdama nuodus, pradeda dainuoti lietuviškai:

— Tai buvo efektinga, nežiūrint, kad nė žodžio nesupratau (. . .), nes tuo momentu muzika įgavo sparnus ir prasiveržė taip, kaip niekada per visą vakarą. (*W.S.J.*, 1988.II.20)

Angliškojo libreto vertimo kokybę vaizdžiai nusako recenzentų duodami pavyzdžiai, kuriuose forsuoja skambumą, žodis „Juliet“ rimuojamas su „the blood's still wet“, (kraujas dar šlapias), arba „Those without korns / Can dance till morn!“ (kurie be mozolių, / gali šokt nors lig ryto) . . .

Operos muzikinis recenzentas Paul'ius Gerard'as savo karingame vertinime „Sovietai užima Madisono sceną“ išspausdintame teatro savaitraštyje *Isthmus* (vasario 19-25, 1988) kompozitoriui yra kietas ir neatlaidus, K. Antanėlio muziką lygindamas su užsikirtusia plokšte, kurioje pseudo bauginančio roko tipas primena Andrių Lloidą Webberį vieną iš jo blogiausių dienų („stuck-in-the-groove pseudo-funk that recalls Andrew Lloyd Webber on one of his bad days“). K. Antanėlis esąs „puikus 'pop' muzikos orkestratorius, (. . .) tačiau jo melodijos ir dainų rašymo talentai yra riboti“, Daugiau už įsijautimą ar balsinę medžiagą pagyręs Nancy Thurow režisūrą ir pora individualiai sužibėjusių solistų, P. Gerard'as pakartotinai pastebi, kad daugumoje jų talentai buvę eikvojami veltui „miuzikle, kurio išgelbėti nepajėgtų ne tik CTM, bet gal ir joks kitas teatras“.

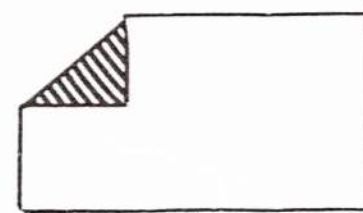
Visai skirtingai šneka *The Capital Times*

recenzentė Karen Prager, kuriai Antanėlio muzika atrodo tiesiog puiki (*simply superb*), nuo įsimenančiai baikščios kylanti į triukšmingą, pereinanti iš roko į džiazą ir į „be-bop“, tačiau niekada neprarandanti pilnumo, kurio ilgą laiką taip trūko muzikinio teatro scenoje.

Priminusi, jog Antanėlis atsivežė juostą įgrotą 50-ties „geriausių **sovietinių** instrumentalistų“ (pabraukta mano—ATA), ji vėl pabrėžia, kad toks muzikinis puikumas (*musical excellence*) užsitarnauja išskirtino pastatymo: prityrusio libretisto („tokio kaip poetas Sigitas Geda, parašęs lietuvišką tekstą“), gerų kostiumų ir stiprių balsų, o viso to, nežiūrint pastangų, CTM pastatyme kaip tik trūkė. Blogiausia, kad vaidyba nė iš tolo nepasiekusi šekspyrinio veikalo reikalavimų, apšvietimas buvęs netikslus, mikrofonai pergarsūs ir blogai nustatyti, kostiumai varžę veikėjų judėjimą, atrodo kaip *Makbeto* raganų. Šalia muzikos ji pagiria tik pora antrailes partijas išpildžiusių solistų (R.A. Richman ir N. Rude) ir D. Crump'o dekoracijas.

Perskaičius gana trumpą P. Gerard'o recenziją, praeina noras net ir piktintis jo *Meilė ir mirtis Veronoje* priskyrimu „ukrainiečių roko operai“, o juo labiau pradžioje padaryta išvada, kad „ir šiais **glosnost**'ies laikais yra aišku, jog **sovietinės** 'pop' muzikos kūrėjai dar anaipol nesusilygino su savo vakariečiais draugais“. Nors vis dėlto, pagal teisybę, ne vien pagyras, bet ir papeikimus, kur (ir jeigu!) jų reikia, turėtų būti **lietuviškoji** muzika ir jos kūrėjai.

Algirdas Titus Antanaitis

laiškai

(„Krikščionybė Lietuvoje — 600“)

Už tą „palaistuvystę“ reikėtų dar kartą „duoti pipirų“ Romos lietuviams prelatams. Jie „bijo Popiežiaus labiau kaip smertės“. Lietuvą apkrikštijo karalius Mindaugas ir to krikšto užtenka. Jogailos „krikštas“ tik Lietuvą sulenkino.

A. Dabšys

Los Angeles, Cal.

Esu 39 metų amžiaus, vedęs lietuvaitę, auginam dvi mergaites: Ventą ir Viliją. Dirbu kompiuterių analistu, aktyviai įsijungęs į lietuvišką gyvenimą Melbourne.

Akiračiai nuolat džiugina ir visuomet aktualūs. Ačiū!

Paulius Jokubaitis

Altona, Vic., Australija

AKIRAČIUS galima įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 St., Chicago, Ill., 60629
PATRIA, 2646 W. 71st Street, Chicago, Ill., 60629
PARISH LIBRARY, 1465 De Seve St., Montreal, P.Q. H4E 2A8
SPAUDA, 10 John St., Waterbury, Ct., 06702
S. PRAKAPAS, 49 Norseman St., Toronto, Ont., M8Z 2P7
J. VAZNELIO prek. namai — Gifts International, 2501 W. 71 St., Chicago, Ill., 60629

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / pratęsti prenumeratą:

Vardas ir pavardė:

Gatvė:

Miestas: Valstybė: Zip:

AKIRAČIAI
9425 So. Pleasant Ave.
Chicago, Illinois 60620

Prenumerata \$ 8.00
Auka \$
Priedu čeki \$

krikščionybė Lietuvoje — 600

I „AKIRAČIŲ“ ANKETOS KLAUSIMUS ATSAKO

R. Misiūnas

Romualdas J. Misiūnas yra istorikas, Baltų forumo redaktorinės kolegijos pirmininkas. Šiuo metu jis vadovauja savo konsultacijos firmai; gyvena New Yorke.

* * *

Kodėl pagonybė taip ilgai išsilaikė Lietuvoje?

Tai itin sudėtingas klausimas. Nemanau, kad jį galima paprastai atsakyti. Manau, kad tas klausimas yra susijęs su kitu: kodėl pabaltiečių gentys arba iš viso nesusibūrė, arba, kaip lietuviai, taip vėlai susibūrė į platesnius politinius vienetus. Kai Vakarų krikščionybė pasirodė šiaurės Europoje, ji buvo taikiai priimta Skandinavijoje ir Lenkijoje, daugmaž tuo pat metu, kai tose visuomenėse susikristalizavo platesnės apimties politiniai vienetai. Matyt, krikščionybė, ypač josios itin ryškiai hierarchiškoje organizacijoje susiformavęs vakarietiškas variantas, neblogai atitiko tų visuomenių naujų politinių vienetų struktūras. O tai, drauge su nesunkiai juntamu kultūrinio išsivystymo pranašumu, be abejo, tų kraštų valdantiejiems sluoksniams buvo patrauklu. Pabaltiečių tarpe šio tūkstantmečio pradžioje neįvyko analogiškos politinės kristalizacijos, kuri būtų įgalinusi priimti krikščionybę kaip valstybinę religiją. Toji kristalizacija atsirado po dviejų šimtmečių, ir tik lietuvių tarpe, kaip reakcija į svetimą karinę grėsmę. Faktas, kad pabaltiečių priešai, kryžiuočių bei kalavijuočių ordina, laikė krikščionybės įvedimą savo egzistencijos tikslu, be abejo prisidėjo prie tos reakcijos, kurioje žuvo Mindaugas. Ilgą laiką, ligi Jogailos ir Vytauto dienų, Lietuvą valdantis elementas nejuto didelės politinės naudos priimti vakarietišką krikščionybę, nors, kaip matome Gedimino laiškuose, jis nebuvo visai indiferentiškas kultūrai, kuriai ta krikščionybė atstovavo.

Kokius periodus išskiriate lietuvių tautos ir krikščionybės santykių istorijoje?

Iš esmės keturis. Pirmasis—tai viduramžinė rezistencija prieš krikščionybės įvedimą.

Antrasis truko maždaug pirmus du šimtmečius po krikšto. Vakarų krikščionybė tapo Lietuvos valstybės etniškų lietuvių apgyventų sričių valstybine religija. Ji buvo valdančiojo elito išpažįstama religija ir pamažu skverbėsi į liaudį, nors, kaip žinome, pagonybės elementai daug kur ilgai išsilaikė.

Trečiasis periodas prasidėjo su reformacija ir kontrreformacija. Tada atsirado bandymai religiją geriau pritaikyti prie masinių poreikių, ypač, plečiant lietuvių raštiją. Dėl to krikščionybė žymiai

giliau įsišaknijo liaudies masėse. Kontrreformacijos laimėjimas kiek susiaurino lietuvių kalbos vaidmenį krašto kultūriniame gyvenime. Tuometinis bajorijos lenkėjimas, kuris iš esmės prasidėjo tada ir tęsėsi ligi šio šimtmečio, sudarė tokią padėtį, kad valstybės ir bažnyčios valdantieji elementai kultūriškai atitrūko nuo liaudies.

Ketvirtasis periodas prasidėjo su tautiniu atgimimu ir tebesitęsia ligi šių dienų. Tautinis atgimimas susiformavo išsimokslinusių kaimiečių tarpe. Nors iš pradžių ryškiausias šios grupės elementas buvo pasaulietiškas, to socialinio pakilimo procesas, kuriame tautinis atgimimas susiformavo, taip pat palietė bažnyčios hierarchiją. Ligi 1905 m. tautinis atgimimas pirmiausia reiškėsi kaip kultūrinė kova, iš dalies prieš rusų administraciją, bet žymia dalimi prieš sulenkėjusią Lietuvos aukštuomenę. Nors atgimimo žymiausias kultūriniai produktai buvo pasaulietiški, lietuviškai nusiteikusių dvasiškųjų iškilimas, jos veržimasis į bažnytinę hierarchiją ir jos pastangos sulietuvinti lietuviškąją bažnytinį gyvenimą irgi sudaro atgimimo laikotarpio visumos itin žymią dalį. Tokiose sąlygose įvyko tam tikra (nors ne tokia stipri kaip Lenkijoje) tautybės konvergencija su bažnyčia. Toji bažnyčios rolė, susiklosčiusi moderniosios lietuvių tautos susiformavimo laikotarpyje, esmėje išliko ligi šių dienų.

Ką krikščionybė Lietuvai davė gero ir blogo?

Nemanau, kad ypatingai prasminga istorinius procesus vertinti kaip „gerus“ ar „blogus“. Labai dažnai tokie įvertinimai kinta, pasiketus aplinkybėms. Jei užduotume šį klausimą Jogailos ar Vytauto laikų bajorui, be abejo, gautume kitokį atsakymą, negu paklausus nepriklausomybės laikų valdininką, ar šių dienų Lietuvos partinį veikėją, ar emigracijos visuomenininką.

Vakarų krikščionybės įvedimo pagrindinis rezultatas yra kultūrinis. Jo pasekmėje šių dienų Lietuva yra susiformavusi kaip kraštas, kuriame šešis šimtmečius vyrauja Vakarų Europos civilizacija. Tas ją (kartu su Latvija ir Estija) suartina su kitomis Europos tautomis. Ir tas visą Pabaltijį įvairiausiais būdais atskiria nuo kitų Sovietų Sąjungos dalių.

Nemanau, kad anų laikų Lietuvai būtų buvę įmanoma ar prasminga išlaikyti tradicinę pagonybę. Beveik visas šių dienų pasaulis yra vienu ar kitu būdu įtrauktas į platesnius kelių kosmopolitinių religijų ratus. Moderniųjų tautų tarpe tik vieniems japonams yra pavykę išlaikyti savo tradicinę pagonybę—šinto,—nors ir Japonijoje yra smarkiai įsišaknijusios kosmopolitinės religijos, ypač budizmas.

Prieš šešis šimtus metų Lietuvai praktiškai egzistavo kultūrinis pasirinkimas tik tarp dviejų galimybių—Vakarų ir Rytų krikščionybės. Jogailai ir Vytautui jų laikų politinėmis sąlygomis pirmoji galimybė pasirodė naudingesnė, jei ne pranašesnė. Jos pasirinkimas palaipsniui įvedė Lietuvą į bendrus Vakarų civilizacijos kultūrinius procesus—reformaciją, renesansą, švietimą, o devyniolikta-

jame šimtmečiuose į etniškai tautinio nacionalizmo savimonės susiformavimą bei jo iškėlimą politinio vieneto idealu pagrindu. Manau, kad daugelyje krikščionybės įvedimo reikšmės įvertinimų šiam įvykiui dažnai priskiriamos pasekmės, kurios nebūtinai išplaukia iš minėtojo kultūrinio proceso. Baudžiava nėra vien Vakarų krikščionybę išpažįtančių visuomenių reiškinys. Kai kuriose Vakarų krikščioniškose visuomenėse, pavyzdžiui Švedijoje, baudžiavos visai nebūta. Kitose, nevakarietiškose visuomenėse, pavyzdžiui Rusijoje, baudžiava išsivystė žymiai aštresne forma. Taip pat netikslu kaltinti Vakarų krikščionybės įvedimą dėl lėto ir vėlyvo lietuviškos raštijos išsivystymo. Reformacija, kuri kaip tik savo religiniais tikslais skatino tautinę raštiją, irgi yra Vakarų krikščionybės įvedimo pasekmė.

Kokia šiandieninės krikščionybės reikšmė lietuvių gyvenime? Kaip ji atsispindi tikinčiųjų ir netikinčiųjų santykiuose?

Be abejonės, krikščionybė šiandieną sudaro reikšmingą lietuvių gyvenimo elementą. Jubiliejinės šventės faktas ir itin platus dalyvavimas joje, jos sukeltos diskusijos—visa tai liudija to įvykio reikšmę lietuviškai savimonei. Beveik visi lietuviai, ar jie būtų religingi, ar netikintys, ar formalūs katalikai, ar protestantai, ar indiferentai, yra susiformavę visuomenėse, kurių istorijos raidose krikščioniškoji kultūra yra suvaidinusi pagrindinę rolę.

Kokia krikščionybės ateitis Lietuvoje? Kovingojo ateizmo ir sekuliarizacijos grėsmė. Ar galima lietuviuose tautinė bažnyčia?

Esu linkęs manyti: lygiai taip, kaip dabartinės sąlygos Lietuvoje ugdo aštrų nacionalizmą, jos taip pat savotiškai skatina ir religingumą. Kovingasis ateizmas yra tapęs režimo įrankiu ir kaip toks pilnai sustabarėjęs. Kadangi bažnyčia yra praktiškai išstumta iš daugelio viešojo gyvenimo sferų, kovingajam ateizmui nebeliko to egzistencinės priežasties įkvėpimo, kurį jisai turėjo priešsovietinėmis sąlygomis. Tad sunku jame beįžvelgti įsitikinimo elementą, kuris anais laikais ryškiai figūravo laisvamanių ar bedievių veikloje. Abejoju, ar Lietuvos ateizmui įmanomas **persitvarkymas**. Sekuliarizacija sudaro religijos egzistencijai tikrą grėsmę tik sekuliarizuotose valstybėse. O sovietinėje sistemoje valstybė dar nėra atskirta nuo ateizmo. Ir tai savaime suteikia krikščionybei patrauklumą, viršijantį jos grynai religinio pobūdžio trauką. Net ir visiškai sekuliarizuotose politiniuose vienetuose, pvz., JAV, religija išsilaiko, nes ji atitinka ją praktikuojančiųjų reikmes. Ir tokių asmenų skaičius anaiptol nėra mažas. Nesu linkęs manyti, kad tai greitai galėtų pasikeisti.

Lietuvių tarpe šiandien tautinė bažnyčia yra tik teoretinė samprata. Praktiškai nematau, kad ji turėtų prasmės. Priežastys, kurios anksčiau Amerikoje tautinę bažnyčią paskatino,—atsiskyrimas nuo lenkiškųjų parapijų,—seniai nebėra realios. O pačioje Lietuvoje, bažnyčios plotmėje, kova su lenkiškumu yra grynai istorinis reikalas. Šiandieną lietuvių katalikybės faktas kaip tik pabrėžia lietuvių skirtumą nuo kitų Sovietijos tautų. Tuo būdu oficialioji katalikų bažnyčia puikiai atlieka tautinės bažnyčios užduotį ir savaime tampa „tautine“ bažnyčia. □